

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 2 • Aralık 2020 • 159-200
Issue: 2 • December 2020 • 159-200

Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Uygulamaları

Practices of Muhammad the Prophet of Islam, as an
Example of Client-Centered Spiritual Counseling

Yusuf Koç

Yüksek Lisans Öğrencisi
Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: yusuff1416@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0411-1149
Balıkesir / Türkiye

MA Student
Balıkesir University
Institute of Social Science
E-mail: yusuff1416@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0411-1149
Balıkesir / Turkey

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	11 Ağustos 2020 • 11 August 2020
Kabul Tarihi • Accepted	03 Kasım 2020 • 03 November 2020

Ö z e t

Sekülerleşmeyle birlikte özellikle Batı toplumlarında oldukça ilgi gören manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, ülkemizde de kurumsal olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cami dışı yeni bir din hizmeti olarak giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. İslami pratikleri merkeze alan Türkiye'deki manevi danışmanlık hizmetlerinde danışan odaklı manevi danışmanlık uygulaması henüz sistematik olarak yapılmamaktadır. Bu tür çalışmaların ülkemizde gelişmesine yardımcı olmayı ve ilgili literatürün oluşmasına katkıda bulunmayı hedefleyen bu makalede, literatür taramasını temel alan dokümantasyon metodu kullanılarak konuya ilişkin teorik bir değerlendirme yapılmıştır. Bu makalenin amacı, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in manevi danışmanlık bağlamında değerlendirilebilecek uygulamalarını "danışan merkezli psikoterapi" bileşenleri özelinde psiko-teolojik açıdan inceleyip adı geçen psikoterapi yaklaşımı kapsamında Hz. Muhammed'in manevi danışman rolünü ortaya koymaktır. Bu rolü ortaya koyarken salt bir psikolojizan tutum benimsenmemesine özellikle dikkat edilmeye çalışılmıştır. Zira böylesi bir yaklaşım, teolojik içerikli peygamberlik makamına yönelik indirgemeci istenmedik bir sonuca yol açabilir. Öncelikle danışan merkezli psikoterapinin hümanistik psikoloji içindeki betimsel tanımının yapıldığı makalede, daha sonra danışanın geri bildirimlerini dikkate alarak terapötik iletişimin temel prensiplerini ortaya koyan İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in ashâbıyla yaptığı görüşmeler tematik olarak analiz edilmiştir. Temel hadis kaynaklarındaki konuya ilişkin hadisler dikkate alınarak Hz. Muhammed'in manevi danışmanlık pratikleri psiko-teolojik bağlamda değerlendirilmiştir. Bir manevi danışman olarak İslam peygamberinin otantikliğinin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı makalede sonuç olarak (i) danışan merkezli psikoterapi özelinde incelenen İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in manevi danışmanlığının Rogers'in belirttiği kişisel kaynakları harekete geçirici tutum ve davranış formları olan 'samimiyet, empati ve koşulsuz kabulü' içerdiği; (ii) İslam peygamberi Hz. Muhammed'in içinde yaşadığı toplumda dinsel bir otorite olarak 'peygamber' sıfatıyla teolojik içerikli konuların dışında gündelik yaşama ilişkin psiko-sosyal içerikli görüşmeler de yaptığı; (iii) sözü edilen pratik yaşam sorunlarına yönelik yaptığı görüşmelerinde sadece teolojik referansları değil, bireyin psikolojik ihtiyaçlarını da dikkate alarak manevi danışmanlık yaptığı; (iv) ve Rogers'in danışan merkezli psikoterapi yaklaşımındaki danışmanlık becerisi bileşenlerinin İslam peygamberi Hz. Muhammed'in yapmış olduğu manevi danışmanlık uygulamalarında da tematik olarak yer aldığı saptanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Hz. Muhammed • İslam
Danışan odaklı psikoterapi • Carl Rogers

A b s t r a c t

Along with secularization, spiritual counseling and care services, which have attracted great attention especially in Western societies, have become increasingly widespread in Turkey as a new, outside-of-mosque religious service under the Presidency of Religious Affairs. The practice of client-oriented spiritual counselling in Turkey, considering Islamic practices, are not to be done systematically yet. In this article, which aims to help the development of such studies in our country and contribute to the formation of the relevant literature, a theoretical evaluation was made on the subject by using the documentation method based on the findings of the literature search. The purpose of this article is to examine the practices of Muhammad, the Prophet of Islam, which can be evaluated within the context of spiritual counseling, in terms of the psycho-theological aspects of the “client-oriented psychotherapy” components and to reveal the role of the spiritual counselor in Prophet Muhammad within the scope of the mentioned psychotherapy approach. While putting this role forward, special attention was paid not to adopt a purely psychologizing attitude. For such an approach may lead to a reductionist, unwanted result against the authority of the theological prophecy. First of all, in this article in which the descriptive definition of client-centered psychotherapy in humanistic psychology is made, Prophet Muhammad’s meetings with his companions were thematically analyzed. Considering the hadiths related to the subject in the main hadith works, the spiritual counseling practices of the Prophet Muhammad were having been reached in a psycho-theological context. In conclusion of the article, it has been determined that; i) the spiritual counseling of Prophet Muhammad examined in the context of client-oriented psychotherapy includes ‘sincerity, empathy and unconditional acceptance’, which are forms of attitude and behavior that activate Rogers’ personal resources; (ii) as a religious authority in the society, which he lived in, Prophet Muhammad, apart from theological issues, also had psycho-social discussions about daily life as ‘prophet’; (iii) in his discussions about the practical life problems mentioned, he did spiritual counseling considering not only the theological references but also the psychological needs of the individual; (iv) and the counseling skill components of Rogers’ client-oriented psychotherapy approach were found to be thematic in the spiritual counseling practices carried out by Prophet Muhammad.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Prophet Muhammad • Islam
Client-oriented psychotherapy • Carl Rogers

Giriş

İslâm dini vahiy yoluyla gelen ilâhi emrin peygamber tarafından aktarıldığı, insan hayatının her alanına etki eden, inanç, ibadet, muamele, munekehât ve ahlak ile ilgili yaptığı düzenlemelerle kuşatıcı olma özelliği taşıyan bir dindir. Bu durum Müslümanların birçok meselenin çözümü için dinî kaynaklara, din adamlarına ve dinî otoritelere danışma ihtiyacını doğurmuştur. Bu, her bir birey ve dini tebliğ edici makamda bulunan kişi için manevi danışmanlığın önemini ortaya koymaktadır.

Tarihin her döneminde olduğu gibi asr-ı saadette de insanlar kendileri için müşkül kabul ettikleri ferdi, toplumsal, dini ve dünyevî konularda bir danışmana ihtiyaç duymuşlardır. Şüphesiz kendilerinin dünyevî ve uhrevî hayatlarını düşünen, bu uğurda yaşamın her alanında en güzel örnek ve rehber konumunda olan Hz. Muhammed'in varlığı, sahâbe için büyük ve eşsiz bir ihsan olarak görülmüştür.

Sosyal bir varlık olan insanın maddi ve manevî ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar bireylerin psikolojik sağlığına tesir etmekte ve hayatını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüzde bu tür durumlar için daha çok bakım yerleri, özel psikoterapi merkezleri ve hastaneler işlev görmektedir. Bu yerlerde davranışçı terapi, bilişsel terapi, varoluşçu terapi vb. birçok terapi yöntemi kullanılmaktadır. Bunlardan biri de Carl Rogers'in "danışan merkezli terapi" ya da "birey odaklı terapi" adını verdiği yöntemdir. 19. yy'da hümanistik psikoloji ekolü içerisinde ortaya çıkan bu yaklaşım bireydeki potansiyeli ortaya çıkarma amacı gütmüştür.

Bundan on dört asır önce İslam'ın din olarak tebliğ edildiği toplumda da bazı sosyal, ekonomik, psikolojik, dinî sorunlar yaşanmış ve bunlara çözüm yolu aranmıştır. İslam peygamberi olan ve kişiliğiyle, ahlâkıyla, güvenilirliğiyle, insanlarla olan iletişimiyle her daim örneklik teşkil eden Hz. Muhammed, vefatına kadar hayatın her alanında ashabına danışmanlık yapmış, sorunlarına çözüm bulmak için bazen bizzat kendisi insani olarak rehberlik etmiş bazen de Allah'ın vahyi ve yardımıyla destek olmuştur. Hadis-i şeriflerden hareketle görülmektedir ki İslam peygamberi Hz. Muhammed, resul vazifesini icra ettiği toplumda muhatapları ile arasında özel bir dil inşa etmiştir. İletişimin muhataba bakan yönünde sahâbenin psikolojik ve sosyo-kültürel yapısı onun nebevî yaklaşımının temelini oluşturmuştur (Karaman, 2019: 1). Onun yaşantısındaki örnekliliği, ahlâkı ve her şeyden önce peygamberlik vasfı, manevi danışman olarak görülüp danışılan meselelerde cevap alınacağına bilinmesi açısından sahabe için önemli bir terapötik güç olmuştur.

a. Araştırmanın Problemi

Günümüzde psikoloji bilimi oldukça yaygınlaşmış ve farklı terapiler ortaya çıkmıştır. Çeşitli kuramlar üzerinden işlevlerini sürdüren bu terapilerden biri de Carl Rogers'in uyguladığı birey merkezli terapidir. Bu çalışmada "hümanistik psikoloji içerisinde yer alan birey merkezli terapi son yıllarda gelişmeye başlayan manevi danışmanlık ile ne kadar uyumludur ve manevi danışmanlık terapilerinde uygulanabilir mi? Birey odaklı terapi ile İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in uygulamaları ne derecede benzerlik göstermektedir?" sorularına cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Rogers'in kişisel kaynakları harekete geçirici davranış biçimleri olan "samimiyet, empati ve koşulsuz kabul" ilkeleri (Rogers, 2019a: 121), İslam Peygamberi Hz. Muhammed tarafından yapılan danışmanlıktaki uygulamaları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

a.a. Araştırmanın Amacı

Hız. Muhammed, yaptığı danışmanlıkta 19. yy'da ortaya çıkan birçok psikoloji ekolünün sistemleştirdiği çeşitli yöntemleri yaşadığı dönem içerisinde kullanmış ve sorunlara çözüm olmuştur. Bu yöntemlerden biri de her tedavi için uygulanması uygun görülerek eleştirilen (Rogers, 2019a: 140) ancak insana değer veren konumda olması hasebiyle Batı'da bir o kadar ilgi gören ve uygulanan danışan merkezli terapidir.

Çalışmada, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in manevi danışmanlık ilkelerine kısaca yer vermekle birlikte, psikanalizin aksine insana değer verici, onu hasta konumundan danışan konumuna (Carl Rogers'in hümanist psikolojisi, 2019) taşıyan, danışan odaklı (birey merkezli) terapiyi, Hz. Muhammed bağlamında ele alıp hadisler üzerinden değerlendirme ve analiz etme amaç edinilmiştir.

Carl Rogers'in danışan merkezli terapisiyle nebevi yaklaşımı ele alırken amacımız, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in peygamberlik sıfatıyla yaptığı danışmanlığı, salt psikolojizan bir tavırla bir psikoloji ekolu tarafından doğrulamak veya yanlışlamak değil, Hz. Muhammed'in psiko-teolojik içerikli danışmanlık aktivitelerini modern psikoloji içerisinde hümanistik psikoloji ekolünde değerlendirilen Rogers'in danışan odaklı terapisi ile daha iyi anlamaya çalışmaktır. Bunun için Rogeryan terapide ön planda olan danışan-danışman ilişkisinde danışmanın, danışanda var olduğunu düşündüğü kişisel kaynakları harekete geçirici psi-

kolojik tutum veya davranış biçimleri -samimiyet, empati, koşulsuz kabul- üzerinden Hz. Muhammed'in danışman rolü incelenmek istenmiştir.

a.b. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında din psikolojisi ve manevi danışmanlık alanında yapılan çalışmalardan istifade edilmiş; çeşitli kitap, tez, makale ve temel hadis kaynaklarından yararlanılmıştır. Literatür taraması yapılarak elde edilen veriler ışığında içerik analizi yapılmıştır.

Modern psikologlarca benimsenmeyen manevi danışmanlık kavramı üzerinde durulup tanımı yapılmış, Carl Rogers'in birey odaklı danışmanlığı İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in uygulamaları üzerinden ele alınmıştır. Psikoloji ekollerinden hümanistik psikoloji genelinde, birey odaklı danışmanlığın temel kaynakları olan "samimiyet, empati ve koşulsuz kabul" üzerinde durulmuş ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in manevi danışmanlığı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma, sözü edilen bu terapi yaklaşımı ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in uygulamalarıyla sınırlandırılmıştır.

a.c. İlgili Araştırmalar/Literatür

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması ülkemizde henüz yeni sayılabilecek bir alan olmasına rağmen literatüre katkı sağlayabilecek çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in farklı alanlardaki manevi danışmanlık uygulamalarına yer veren yayın sayısı ise azdır. Bunlara; Hüseyin Certel'in "Hz. Peygamber'in Aile Danışmanlığı Uygulamaları", Garip Aydın'ın "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı", Faruk Kanger'in "Manevi Rehberlikte Proaktif Bir Yaklaşım Olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v) Örnekligi", Adem Dölek'in "Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması" çalışmaları örnek verilebilir. Bu yayınların dışında birçok çalışmada da kısmi olarak Hz. Muhammed'in manevi danışmanlığına yer verilmiştir.

Belirtilen çalışmaların yanında manevi danışmanlık alanı, farklı terapi uygulamaları açısından incelenmekte ve İslami bir manevi danışmanlık metodu oluşturulma çabaları devam etmektedir. Ancak manevi danışmanlık alanı için şimdiye kadar Carl Rogers'in öncülük ettiği birey merkezli danışmanlık uygulaması ve Hz. Peygamber'in danışan merkezli terapi uygulamaları üzerine çalışmalar yapılmamıştır. Bu araştırma alanındaki eksikliği gidermeye ve katkı vermeye yönelik bir çalışmadır.

b. Hümanistik Psikoloji ve Danışan Merkezli Psikoterapi

Psikanaliz ve davranışçılık 1960'lı yılların başına kadar psikoloji alanında öncü akımlar olmuşlardır. Freud'un öne sürdüğü psikanalitik kurama göre insan cinsel ve saldırgan dürtülerinin yönettiği bir varlıktır. Davranışçılık ise insanın "ileri düzeyde gelişmiş büyük bir fareden ya da kurgulanmış bir robot"tan (Sert Ağır, 2010: 233) farklı olmadığını ileri sürmektedir. Söz konusu kuramlar insan davranışlarının kendi bilinçli seçimlerinden ziyade, irade dışı yönelimler tarafından oluştuğunu belirtmektedirler. Bu kanı zamanla değişmiş, Carl Rogers ve Abraham Maslow'un öncülüğünü yaptığı hümanistik psikoloji ortaya çıkmıştır. Böylece davranışçılık ve psikanalizin dışında üçüncü bir ana akım olarak hümanistik kuram, psikoloji ekollerine dâhil olmuştur.

Hümanistik kuram, insana olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmış ona değer vermiştir. Buna göre bireyin benliğinde fitrat itibariyle olumlu, iyi özellikler vardır. Yaşantının akışında bu özellikler ortaya çıkar ve kendini gerçekleştirme mümkün olabilir (Sert Ağır, 2010: 233). Her insan kendisinden sorumludur ve yaşantısını anlamlı hale getirecek seçimleri kendi kararıyla yapar.

Bu yaklaşımda daha önce kişinin başından geçen olaylar ön planda değildir, bir önemi yoktur ve çocukluk dönemi yaşantılar o kadar da önemli değildir. Önemli olan bireyin kendini ve çevresini şu an - burada nasıl algılayıp seçimlerini ne şekilde oluşturduğudur. Rogers'a göre bireylerin duygu, tutum ve davranışları her ne olursa olsun çevrelerinden görecekları sevgi, saygı ve yakınlık onların kendilerini gerçekleştirmeleri için yeterli olacaktır (Tuna, 2018: 79).

Danışan merkezli psikoterapi ise varoluşçu, hümanistik psikoloji ekolünün önde gelen temsilcilerinden Carl Rogers'in 1940 yılından itibaren uyguladığı terapi yöntemidir. Rogers en son "kişi odaklı yaklaşım" isminin daha uygun olduğunu düşünse de "yönlendirmesiz danışmanlık", "danışan merkezli terapi" (Rogers, 2019a: 120) ve "hasta odaklı yaklaşım" (Rogers, 2019b: 348) isimleri de terapi için kullanılmıştır. Bu kuram özellikle ortaya çıktığı dönemde "danışanın duygularını yansıtma tekniği, danışanın son sözlerini tekrar etme tekniği" (Rogers, 2019a: 140) gibi cümlelerle karikatürize edilip ciddi manada eleştiriye tabi tutulsa da zamanla psikoloji camiasında kabul görmüştür.

Bu yöntemde bireylerin doğru koşullar altında kişiliklerini daha fazla geliştirmeye ve olgunlaştırmaya yönelik eğilimlerinin doğuştan itibaren kendilerinde bulunduğu kabul edilir (Özer ve Öztürk, 2018). Da-

nışan odaklı terapide yönlendirme yapılmaz, danışan değiştirilmeye çalışılmaz ve danışanın danışmanını değiştireceği kabul edilir. Danışmanın rolü, uyum bozucu davranışların uyum sağlayıcı davranışlar haline gelmesine olanak sağlayıcı bir ortam oluşturmaktır (Kayaoğlu, 2018: 148). Var olan problemlerin çözümü için danışanlar kendilerini iyileştirebilecek kararları verebilme ve bu doğrultuda adım atabilme yeteneğine sahiptir. Kendini tanıyan ve problemleri için en iyi çözümü bulabilecek olan yine kendileridir.

Rogers'a göre kişinin çocuklukta kendini gerçekleştirme çabaları, çevresi tarafından engellenir. Eylemleri büyükleriyle çatışan çocuk, kendini ifade eden doğal eylemlerinden uzaklaşıp beklentileri karşılamaya yönelik hareket eder. Bu durum çocuğa verilen değerın koşullu olduğunu hissettirir. Örneğin kardeşine yönelik düşmanlığına sürdürmesi halinde ailesi tarafından sevilmeceğine inanan çocuk onların sevgisini kaybetmemek uğruna benliğinin büyük bir kısmını kaplayan duygu ve deneyimlerini reddeder. Bu nedenle terapi esnasında danışan söylediklerinden bağımsız olarak saygı görüp koşulsuz kabul edildiğini hissetmelidir. Hz. Peygamber'in sünnetinin toplumsal değer yargılarını ve kültüre duyarlı yapısını düşündüğümüzde Rogers'ın bireyin çocukluk çağında çevresel etkenleri olumsuzlayan bu yaklaşımından iyi bir kıvam yakalayıp yerelleştirmek gerekebilir. Bu ancak danışmanın içtenlikle yaklaşmasıyla mümkün olur. Böylece reddedilme korkusu yaşamayan danışan, kişiliğinin kabul edemediği yanlarını kabul edecektir. Süreç sonunda uyum bozucu davranışların ortadan kalkmasıyla kendini gerçekleştirme eğilimi doğal olarak yoluna girecektir. (Kayaoğlu, 2018: 148).

Rogers bu yaklaşımıyla dönemindeki baskın, yönlendirici ve danışanına üstten bakan davranışlara karşı çıkararak her danışanını özel ve biricik bir birey olarak görmüştür. Diğer hümanistler gibi bireyin geçmişinden çok geleceğe odaklanmasında teolojik referanslara önem vermiştir (Kişilik kuramları, 2010). Danışanlarını yönlendirmekten sakınmış, içsel deneyimlerine değer atfederek iyileşme yolunda danışanlarına yol- daş olmuştur.

Rogers'a göre insan "doğasından ötürü doğal olarak iyi, pozitif" ve "güven duyulan" bir organizmadır. Onun tanımı ile insan olmak, "içsel ve dışsal durumlarda gelişme için yeterli olmak, kendi oluşturduğu dünyasında kendini algılayabilmek, gelecek yaşamda adım atabilmek için kalıcı seçimler yapabilmek ve bu seçimlerde uygun hareket etmek" tir (Sert Ağır, 2010: 255). Ona göre bir çiçek, meşe, solucan ya da kuş veya

nihayetinde bir insan uyarının içeriden veya dışarıdan gelmesine, ortamın uygun olup olmamasına bağlı olmaksızın bir organizma olarak kendini sürdürme, güçlendirme ve yeniden üretme davranışlarını sergiler. Bu, kendini gerçekleştirme eğilimidir ve bütün organizmalarda mevcuttur (Rogers, 2019a: 123). Kendini gerçekleştirme eğilimi engellenebilir ancak organizma yok olmadan yok edilemez. Rogers, bu durum için çocukluğunda yaşadığı ve etkilendiği bir örneği verir:

“Çocukluğumda kış için patatesleri muhafaza ettiğimiz kap bodrum katında, küçük bir pencerenin yaklaşık bir metre altında dururdu. Koşullar hiç uygun değildi. Patatesler filizlenmeye başlar, baharda toprağa ekildiklerinde verdiği sağlıklı yeşil filizler yerine soluk beyaz filizler verirdi. Ancak bu hüznü, sağlıksız, zayıf filizler pencereden gelen uzakta ışığa ulaşmak için yine de yaklaşık bir metre uzarlardı. Bu filizler tuhaf ve beyhude gelişimleri ile tarif ettiğim yönelimli eğilimin bir tür çaresiz ifadesiydi. Asla bitki olamayacaklar, asla olgunlaşamayacaklar, gerçek potansiyellerini asla gerçekleştiremeyeceklerdi. Ancak en kötü koşullarda dahi var olmaya çalışıyorlardı” (Rogers, 2019a: 123).

Rogers’a göre psikopatolojiler ya da hastalıklar kişilerin kendilerini gerçekleştirmelerine engel olan, onların oldukları gibi kabul edilmemesi, onlara saygı duyulmaması, empatik yaklaşılmaması ve onlara karşı sahici olunmamasından kaynaklanmaktadır (Balcı ve Korcan, 2018: 33). Amerikan Psikoterapistler Akademisi’nin bir konferansında Rogers, Ellen West vakası (bkz. Rogers, 2019a: 168-179) üzerine konuşurken çok sınırlanmış ona terapistik yapan danışmanlara onu bir “nesne” olarak gördükleri için öfkeli bir sunum yapmıştır. Ellen’in kendisine gelen bir danışan olsaydı nelerin farklı olabileceğini belirtmiştir (Rogers, 2019a: 165). Nitekim “danışan” kelimesinin ortaya çıkışı da hümanistik psikolojiyle birlikte olmuştur. Sadece bir nesne olarak bakılan ve hasta olarak nitelendirilen kişi artık “danışan” olmuş ve psikanalizdeki bakışın aksine danışmanıyla eşit konuma gelmiştir. Böylece pasif bir özne konumunda olan “hasta” düşüncesi ortadan kalkmış, danışana terapide aktif rol kazandırılmıştır (Rogers’in hümanist psikolojisi, 2019).

“Danışan odaklı teoriye göre, terapinin hedefi danışanın tam olarak işleyen birey seviyesine ulaşmasıdır. Tam olarak işleyen birey, kendini gerçekleştiren bireydir. Öncelikle, tam olarak işleyen birey başkaları tarafından yönlendirilmekten ziyade kendi deneyimlerine güvenmektedir. Tam olarak işleyen birey, şekillendirilmiş ya da sınırlandırılmamıştır. Yeni deneyimlere açıktır, hayatı dolu dolu ve doyumsuz bir şekilde bir

özgürlük deneyimi olarak yaşamaktadır. Tam olarak işleyen birey yaratıcıdır, meraklıdır, spontandır, otantiktir ve kendine özgüdür. Her zaman mutlu hissetmekten ziyade esnektir ve değişikliğe açıktır. Yeni durumlara kolayca adapte olabilir. Zorluklarla mücadele etmeye hazırdır. Tam olarak işleyen birey olmak, bir son noktasına ulaşmak değil, devamlı gelişim ve değişim halinde olmaktır” (Danışan odaklı Rogeryan teori, 2015). Bu anlamda Rogers’in kuramında amaçladığı hedefinin de Maslow gibi insanların kendini gerçekleştiren, sağlıklı bir birey olmasına yardımcı olmak olduğunu söylemek mümkündür.

Rogers’in danışan merkezli terapisinde danışan-danışman ilişkisindeki danışmanın, danışanda var olan kişisel mekanizmayı harekete geçirici ve gelişmeyi teşvik edici üç farklı tutum ve davranış biçimi vardır. Bunlar samimiyet, (sahicilik - gerçeklik), empati ve koşulsuz kabuldür (Rogers, 2019a: 121).

c. Danışan Merkezli Psikoterapideki Danışmanlık Becerisi Bileşenleri

c.a. Samimiyet

“Samimiyet” ya da “danışmanın uyumu” olarak Türkçe’ye çevrilen kavramın kullanımı, Rogers için de değişiklik göstermiştir. Buna göre danışman becerisi kavramı gerçeklik (genuineness), içtenlik, uyum (congruence), sahicilik (Rogers, 2019a: 29) ve samimiyet (Rogers, 2019a: 121) olarak ifade edilmiştir. Samimiyet, Rogers’a göre danışmanın doğruluğunu, sahte olmayışını ve şeffaflığını işaret etmektedir. Böylece danışan, danışmanın gerçekten olduğu gibi görüldüğü bir görüşme sürecinde iyileşme gösterir. Danışman, konumu gereği danışandan üstün değildir ancak onun da duyguları vardır. Dolayısıyla danışman hisleriyle görüşmeye dâhil olmalı, duygularını belirtmelidir. Bu şeffaflık danışanda güven duygusunun ortaya çıkmasına yol açabilir ve kendini rahatlıkla danışmanına açabilir (Ağılkaya-Şahin 2017: 243). Rogers’a göre en iyi iletişim için temel dayanak samimiyettir (Rogers, 2019a: 29).

Samimi, sahici olma cesareti iletişimde her zaman içten olmayı sağlamaktadır. Rogers, “İçten ve uyumlu olmama izin verebildiğimde genellikle diğer insana yardımcı olabilirim.” (Rogers, 2019a: 33) diyerek danışmanın herhangi bir mesleki duvarı olmadığı takdirde içten olmanın yardım etmede ve gelişmede ön plana çıktığını belirtmektedir.

Görüşmenin devam edip bir sonuca varmasında danışmanın bu tutumu çok önemlidir. Ancak unutulmamalıdır ki samimiyet akla her gelen şeyin söylenmesi ya da durum hakkında aşırı açık bir şekilde fikir

beyan edilmesi değil, davranışlarıyla ve duygularıyla uyumlu olarak tutarlı, içten bir tavır sergilemektir. Bu tavır ancak kendini bilen, tanıyan bir danışmanın yapabileceği bir davranış olmakla birlikte danışmanın görüşme anında danışanıya ortak noktada buluşabildiği bir süreçtir.

Danışman ne kadar gerçek bir insan olur, Jung'un belirttiği toplumun beklentilerine göre hareket etme çabasından yani personasından (Forsyth, 2017: 98) çıkıp maskelerden ve rollerden arınarak sahici bir bağ kurarsa, danışan da o oranda yapıcı yönde davranışlarını şekillendirecektir. Bu sahicilik danışanın davranışına bakılmaksızın koşulsuz kabulü ve onu anlamaya yönelik empati ile bütünlük kazanır.

İslam dini açısından samimiyet ise dinin temel kavramlarından biri olan hâl ve kâl dilinin ortak noktada buluşmasının adıdır. Kur'an-ı Kerim'de "De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir." (En'am, 82/162) buyrulurken, Rab olan Allah'a karşı samimiyete vurgu yapılmıştır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed ise, "Din nasihattir (samimiyettir)." buyurmuş, kime karşı olduğunu soranlara ise "Allah'a, Kitabı'na, Resûlüne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara" diyerek bunu en güzel şekilde beyan etmiştir (Müslim, "İman", 95). Bu durum O'nun üsve-i hasene (Ahzâb, 33/21) olmasının güzel bir örneğidir.

c.b. Empati

Türkçe'de duygudaşlık (TDK, 2019) kelimesiyle ifade edilen empati bir başkasının duygularını, içinde bulunduğu psikolojik durum ya da davranışındaki motivasyonu anlamak ve hissetmektir. Ana tema ne olursa olsun muhatabı ve onun hissettiklerini anlama temeli üzerinedir (Ayten, 2013: 79).

Empati tanımını Rogers öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Rogers öncesi yaklaşımda "empati kurma" ifadesiyle, bir insanın davranışlarını önceden tahmin edebilme kastediliyordu. Bu durumda empati, sadece insanların birbirlerinin kişilik özelliklerini algılamalarıyla sınırlandırılmış oluyordu. Rogers'ın tanımını oluşturan temel üç öğeden hemen hemen hiçbiri bu tanımda yer almıyordu. Çünkü muhatabı genel olarak tanımak olarak ele alınırsa, muhatabın dile getirdiği belli bir duyguyu anlamaktan ve bunu ona iletmekten söz edilmediği anlaşılmaktadır (Dökmen, 1987: 183-207).

Birçok tanımı mevcut olan empati kavramı üzerinde yoğun çalışmalar yapan Carl Rogers, aynı kavram için farklı tanımlar dile getirmiştir. İlk olarak "empatik olma hali" kavramını kullanan Rogers tanımını şöyle

yapmıştır: “Başka birinin içsel referans çerçevesini doğru olarak ve onunla ilgili duygusal ögeler ve anlamlar ile birlikte, sanki o kişiymiş gibi ancak ‘miş gibi’ koşulunu asla kaybetmeden algılamaktır. Dolayısıyla başka birinin acısını ya da mutluluğunu onun hissettiği gibi hissetmek ve bunların sebeplerini de onun algıladığı gibi algılamak; ancak bunu sanki ben acı çekmişim ya da ben mutluymuşum vs. gibi kabul etmeyi asla unutmadan yapmaktır. Bu ‘miş gibi’ niteliği yitirilirse o zaman o durum özdeşleşmedir” (Rogers, 2019a: 142). Rogers her ne kadar farklı tanımlar yapsa da 1970 yılında oluşturduğu ve “Bir kişinin kendini karşısındakinin yerine koyarak o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve durumu ona iletmesi sürecidir.” şeklinde son halini verdiği tanımla genel kabul görmüştür (Ağırman, 2006: 25). İlk zamanlardaki çalışmalarında empatiyi öğretilen bir beceri (Rogers, 2019a: 151) olarak gören Rogers, daha sonraki çalışmalarıyla birlikte bu düşüncesinden vazgeçmiş ve empatiyi beceriden ziyade bir varoluş tarzı olarak benimsemiştir (Altun, 2006: 24).

Empati sadece kendiliğinden meydana gelen bir süreç değil, duygusal olarak da muhatabı anlamaya yönelik kişisel bir çabadır. Bu nedenle sabırlı ve istekli olmayı gerektirir. Empati yapmak bencillikten uzak olmayı, objektif olarak kaliteli bir iletişim kurabilme becerisini gerektirir. Danışan için anlamlı olan şeyler doğru bir şekilde hissedilmeye çalışılıp karşı tarafa iletilmelidir.

Kişinin çok iyi bir gözlemci olması, muhatabının ruh durumuna uygun bedensel belirtilerin izini iyi sürmesi gerekmektedir. “Önemle bilmek gerekir ki empati, öz bilinç ve öz denetime dayalı biçimde gerçekleşir. Burada kastedilen öz denetim, iletişim esnasında zihni meşgul edecek tüm uyaranlardan soyutlayarak, konuşan kişiye gerekli olan dikkati verebilme becerisidir” (Sağlam, 2020: 388-389).

Empati üzerine çalışma yapanlara göre empatinin üç aşaması vardır: Birinci aşama empati kuracak olan kişinin kendini danışanın yerine koyması ve olaylara danışanın bakış açısıyla bakmasıdır. Başka bir ifadeyle danışanın fenomenolojik alanına girmesidir (Koç, 2005: 54). İkinci aşama danışanın duygu ve düşünce dünyasını doğru bir şekilde algılamaktır. Üçüncü aşama ise empati kuracak olan kişinin zihninde oluşan empatik birikimin danışana iletilmesidir. Danışanın duyguları tam olarak anlaşılmalı; ancak ona iletilmemiş ise bu süreç tamamlanmamış olur (Ağırman, 2006: 26). Bu nedenle empatiyi danışanın duygusal durumundan hareketle, danışmanın bu duygusal duruma uygun olan cevap verme veya geri bildirim sunma durumu olarak açıklamak mümkündür.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere empati, muhatabın dikkatle dinlenmesi, duyguların anlaşılması, anlaşılan duyguların da yaşanmasını ifade eder. Bunun olabilmesi için de her şeyden önce danışanın kendini iyi tanıması, varsa psikolojik problemlerini çözmüş olması gerekmektedir. Aksi halde danışman, şahsi sıkıntularına çözüm üretmeden danışma sürecine girdiğinde yardım sürecinin başarısız olması kaçınılmazdır. Empati süreci doğru olarak işlediği zaman danışman, danışanın dünyasının o kadar içinde olur ki sadece danışanın farkında olduğu anlamları netleştirmekle kalmaz, bu farkındalık düzeyine ulaşamayan anlamları da açığa çıkarır (Rogers, 2019a: 122).

Empati yabancılaşmayı yok eder. Danışanın, “Kimse beni anlamıyorsa, yaşadıklarım insanlar tarafından kavranamıyorsa o zaman kötü yoldayım.” düşüncesi bir süre sonra “Gizli, hatta kendimden bile sakladığım duyguları biri anladı, neden söz ettiğim bilinebiliyorsa aslında o kadar da garip değilim, artık yalnız değilim.” fikrine dönüşür (Rogers, 2019a: 152). Benmerkezci kişiler ise empatik davranıştan oldukça uzaktır. Duruma sadece kendi bakış açısından bakıp kendi değer yargularıyla olayları algılamak başarısız bir terapi süreci demektir. Hülasa muhatabın derdiyle dertlenilemeyen, anlatılan duruma uygun tepkinin samimi yüz ifadelerinde yer bulmadığı süreç empatik olmaktan uzaktır. Çünkü insanlar kabul, onaylanma ve anlaşılma duygusunu hissettikleri zaman kendilerine karşı duyarlı ve kabullenici olurlar. Bu da danışanın kendini daha iyi anlamasını, Rogers’ın belirttiği gerçek benliği ile ideal benliğinin uyumlu hale gelmesini sağlar. Dolayısıyla danışmanlık sürecinde kişinin uyumlu ve sağlıklı olması empatinin gerçekten hissettirilmesi ile olmaktadır. Gerçek empatide değerlendirme ya da tanı yapılamaz (Rogers, 2019a: 154).

Rogers, danışma sürecinde insanları gerçekten duyabilmenin büyük bir zevk olduğunu belirterek süreci şöyle açıklar: “...Kimi zaman yüzeysel olarak pek önemli olmayan bir mesajda dahi, kişinin görünen kısmının çok altında gömülü ve bilinmeyen o derin insani çığılığı duyuyorum. Onu duyduğumda ve onun anlamlarını duyduğumu bilmesini sağladığımda, pek çok şey olur. Her şeyden önce minnettar bir bakış olur. Gevşediğini hisseder. Dünyası hakkında bana daha çok şey anlatmak ister. İçinde yeni bir özgürlük duygusu kabarr. Değişim sürecine daha açık hale gelir (Rogers, 2019a: 23-24-25)”.

Kişiyeye eşlik etme sürecinde tek ve en uygun çözüm konuşmak olmayabilir. Kronik, bakıma muhtaç, ölmek üzere olan hastalarda sözlü

iletişimin mümkün olmadığı zamanlar olabilmektedir. Bu süreçte manevi danışman empatiyi uygun zamanda uygun davranışlarla göstermelidir. El, kol, yüz ve parmakların doğru şekilde kullanılması şüphesiz sözel bir tepki kadar etki yapar (Ağılkaya-Şahin, 2017: 248). Hastanın elinin tutulması, danışman rolündeki kişinin hastanın gözlerinin içine bakarak onu anladığını hissettirmesi, dokunarak seni anlıyorum ve yanındayım mesajını vermesi bu süreçte önemlidir.

Danışan ile empati kurabilmek onun duygu durumuna bürünüp onun duygularını mutlak surette yaşamak değildir. Aksi halde Coleman'a göre "empati sıkıntısı" ortaya çıkar. Çünkü duygular bulaşıcıdır. Empati sıkıntısı kişinin kaygılı, sıkıntılı ruh halinin danışanına geçmesidir. Aşırı sınav stresi yaşayan öğrencinin annesinin de kaygılı hale gelmesi gibi (Sağlam, 2020: 389). Bu sebeple doğru empati yapabilmek için danışmanın bu konuda kendisini geliştirmiş, içsel problemlerinden arınmış olması gerekmektedir. Nitekim Rogers, (2019a: 150) yapılan çalışmalarda danışmanların her ne kadar empatiye önem verseler de terapi esnasında bu süreci doğru işletemediklerini belirtmiştir.

Empati her ne kadar İslam'da yeni bir kavram olarak karşımıza çıksa da İslamî değerler algılamasında ahlâkî ve sosyal bir değer olarak yer almakta, bu değerlerin hayata aktarılmasında aktif rol oynamakta, hayatı her anlamıyla kuşatan bir algılama biçimi olarak İslam anlayışının temel yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır (Ağırman, 2006: 29). Buna hem Kur'an-ı Kerim'den hem de hadislerden pek çok örnek bulunması mümkündür. Bu kavramın öğretilip yaygınlaşmasında bu iki temel kaynak en önemli rehberimizdir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hayatına baktığımızda insanlara karşı uyarılarında, nasihatlerinde ve sosyal yaşantısında empatik yaklaşımı görmekteyiz.

c.c. Koşulsuz Kabul

Rogers'in danışan-danışman ilişkisindeki bir diğer tutumu kabuldür. Kabul, danışana değer vererek onu koşulsuz olarak kabul etmek, sevgi ve saygı duymaktır. Koşulsuz pozitif değeri Rogers şöyle tarif eder: "Gerçekten insanın sevildiği insani bir ilişkinin tecrübesinde ancak kişi kendine saygı, kendini kabul ve nihayetinde kendine karşı sevgi bile hissetmeye başlayabilir. İnsan bütün hatalarına rağmen kendini bu şekilde sevgiye layık ve değerli olarak görmeye başlarsa, o zaman başkaları için de sevgi ve şefkat hissetmeye başlayabilir" (Ağılkaya-Şahin, 2017: 248). Danışman, o anda danışan için hangi duygu söz konusu ise -karmaşa, kin, korku, nefret, öfke, cesaret, sevgi ya da gurur- onu almaya istekli olmalıdır (Rogers, 2019a: 121).

İnsanlara yaklaşımda sıcak bir şekilde, ilgili ve saygılı olduğu takdirde onların kendilerini açmaları daha kolay olur. Danışman, danışanın duygularına katılmasa da onu yargılamadan kabul etmelidir. Rogers bu durumu şöyle açıklamıştır: “Terapist danışanın o an ne olduğuna karşı kabul edici bir tutumu hissederse, o zaman büyük olasılıkla terapötik bir karşılaşma ya da değişim meydana gelir. Terapistin niyeti hastanın o anki duygusunu yaşamaktır. –karışıklık, nefret, korku, öfke, cesaret, sevgi ve kibir” (Ağilkaya-Şahin, 2017: 248). Manevi danışman yargılama olmaksızın koşulsuz kabul ile danışanın duygularının yolunu açar. Hataları kabul etmeyebilir ama hata yapan kişiyi koşulsuz kabul etmelidir. Bunun dini anlamda karşılığı günahı değil günahkârı kabuldür (İbn Mace, “Zühd”, 30).

Maslow ve Rogers’in öncüsü olduğu hümanistik psikoloji, insan doğasının özünde iyi olduğunu ilke olarak kuramın başına koyar. Bu nedenle danışan-danışman ilişkisi değer vermeyi ve sonsuz saygıyı gerektirir. Dolayısıyla danışan odaklı psikoterapinin en önemli özelliği tamamen insancıl olmasıdır. Bu, danışan ve danışman arasındaki etkileşime, empatik ilişkinin durumuna, yargılamaksızın ve olumsuz eleştiri yapmaksızın danışanı olduğu gibi kendi öz varlığıyla kabul etmeye dayalı bir ilişkidir (Topses, 2012: 73).

Danışan merkezli terapide danışana, söylediği tüm olumsuz mahiyetteki sorunlarına rağmen gösterilen saygı ve onay ya da Rogers’ın kuramıyla “koşulsuz olumlu kabul”, danışanın dünyasını değiştirmenin temel aracıdır. Danışan bu süreçte en yakın ilişkide olduğu ailesinden ve yakın çevresinden göremediği onaylanma ihtiyacını terapi sürecinde kazanır (Edinsel, 2020: 19).

Rogers (2019a: 94) konuyla ilgili tecrübelerini şöyle açıklamıştır: “Yaşadıklarımın şunu öğrendim, benim için en zor şey, bir ilişkide o an için bir kişiyi -o ne olursa olsun- önemsemektir. Ne olduklarına inandığım ne olmalarını dilediğim ya da ne olmaları gerektiğini hissettiğim kişileri önemsemek çok daha kolay. Onun ne olmasını istediğime ilişkin beklentilerimden, benim ihtiyaçlarıma uysun diye bu kişiyi değiştirme arzudan vazgeçerek bir kişiyi olduğu gibi olduğunda önemsemek, çok zor ancak tatmin edici samimi bir ilişki için zenginleştirici bir şey.”

Koşulsuz kabulün dinde de özel bir yeri olduğu için manevi danışmanlığın çok kolay kabul ettiği tutumlardan biri olmuştur. Dinimize göre Allah insanları sever ve yüceltir; hatalarıyla, günahlarıyla kabul eder ve onlardan tövbe edenleri bağışlar (Mâide, 5/54; Bakara, 2/222; Zü-

mer, 39/53). Yaratılanın yaratandan ötürü sevilmesi tabiri, koşulsuz kabulü en güzel ifade eden cümle olarak manevi danışmanlıkta temel alınmalıdır.

d. Alan Aktörü Olarak Manevi Danışman ve Gerekliliği

Geleneksel psikoloji uzun süre maneviyat kavramını ve içerdiği anlamı dikkate almamıştır. Bunda en büyük pay, psikologların sadece maddi referansları dikkate alıp dini ve dini içerikli kavramları görmezden gelmesi, manevi ihtiyaçları göz ardı etmesidir. Şimdiye kadar net bir tanımla yapılamasa da Abraham Maslow'un "kendini gerçekleştiren kişiler" adlı araştırmasına kadar maneviyat kişiye özgü bilinmez bir alan olarak görülmüştür (Cebeci, 2016: 57). Rogers ise "Kişiyle önyargılı ve yönlendirici olmayan bir ilişki kurarak onun duygusal bakımdan serbest kişilik gelişimini ve inisiyatifini eline almasını sağlar." (Ağilkaya-Şahin, 2017: 23-24) şeklinde tanımlamıştır. Pozitivist akımın yoğun etkisiyle din ve maneviyat kavramları ötekileştirilse de insanın fitratında olan bu kavramlar nihayetinde tekrar yeşermiş ve ruhsal bütünlüğün ayrıştırılmaz bir gerçeği olarak genel psikoloji içine dâhil olmuştur.

Maneviyat kavramından hareketle isimlendirilen manevi danışmanlığın sabit olmayan birçok tanımı olduğu gibi yakın zamana kadar kimlerin danışmanlık verebileceği, kullanacağı yöntemler ve teknikler, kimlere hizmet verileceği gibi konular belirsizliğini korumaktaydı. 25.10.2019 tarihli Resmi Gazete'de Mesleki Yeterlilik Kurumu adına yayımlanan bir kanun maddesiyle manevi danışmanlığın tanımı ve kapsamı belirlenmiş; ancak hâlâ bazı konular açıklığa kavuşmamıştır. Ortak bir isimlendirme üzerinde de uzlaşılammış ve manevi bakım, pastoral psikoloji¹ (Koç, 2016: 51), maneviyat psikolojisi, manevi destek, manevi rehberlik, dinî danışmanlık, inanç danışmanlığı gibi isimlendirmeler literatürde yer almıştır (Ağilkaya-Şahin, 2017; Söylev, 2017; Baygeldi, 2018). Bu çalışmada ise Resmi Gazete'de yer aldığı şekliyle "manevi danışmanlık" kavramı kullanılmıştır.

¹ İngilizce bir sıfat konumunda olan "pastoral" kelimesi, Oxford İngilizce Sözlüğü'nde (2005) "sadece din ve pedagojiyle ilgili olmayıp kişisel konularda yardım ve danışmanlık veren bir rahip ya da öğretmenin çalışmalarıyla ilgili olan" şeklinde tanımlanmaktadır. Yine İngilizce isim olan "counselling" kelimesi ise kısaca "bir sorun hakkında profesyonel öneriler" olarak betimlenmektedir (Wehmeier, 2005). Oxford Psikoloji Sözlüğü'nde ise bu iki kelimenin birleşiminden oluşan pastoral psikoloji (pastoral counselling) tamlaması, "cemaat üyelerinin duygusal problemlerine yardım etmek amacıyla papazlar tarafından verilen özel bir danışmanlık türü" (Colman, 2006) olarak tanımlanmıştır.

Manevi danışmanlık günümüzde eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve dinî hizmetleri de içeren geniş bir alanı kapsamaktadır. Batı’da olduğu kadar sistemleşmemiş olsa da ülkemizde de tatmin edici çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bunun yanında Türkiye’deki gerek dini ve örfe âdetler gerekse popüler halk dindarlığı kapsamında danışmanlığın fonksiyonelliğine bakıldığında, Türk toplumunda; doğum, kulağa ezan okuma, sünnet, nişan, askere uğurlama, hacca uğurlama, düğün, hasta ziyareti, cenaze törenleri gibi psiko-sosyoteolojik etkinliklerin önemini korumakta olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin de halkın değerlerine önem vermesi, bu tür etkinliklerde onların yanında olması bir danışmanlık örneği olarak toplum sağlığı açısından önem arz etmektedir (Koç, 2016: 73).

Psikoterapinin çeşitli yöntemleriyle birlikte teolojik referansları da bir arada kullanan manevi danışman, zor psikolojik süreçlerin dışında hafif düzeydeki sorunlarla da ilgilenebilmektedir. Manevi danışmanlık teknikleri (bkz. Koç, 2016: 74-82) kullanılarak yapılan görüşmelerde iyileşme görülmemesi halinde bir sağlık kurumuna ya da uygun bir psikoloğa yönlendirilerek psikolojik yardım alması sağlanmaktadır.

Manevi danışmanlığa ihtiyaç olup olmadığı, yapılmasının doğruluğu ve yanlışlığı, bireye faydalı olup olmadığı üzerine tartışmalar devam etmekle birlikte insanlık tarihine baktığımızda insan yaşantısının manevi boyutunun ihmal edilemeyecek kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Jung, dinin geri planda kalması durumunda, aşkınlık ihtiyacının arttığını, insanoğlunun bilinçdışı dâhil tüm kaynaklarını bu gerilimi aşmak için devreye soktuğunu belirtmiştir (Merter, 2017: 414).

Nitekim insanda manevi ihtiyacı karşılayan sosyo-psikolojik güdüler vardır. Karşılanmaması halinde güvenden yoksun kalan insan endişeye dalar ve etrafını psikolojik sıkıntılar kuşatır. Bu sosyo-psikolojik güdülerden biri de inanç güdüsüdür (Necati, 2016: 28). Dolayısıyla terapide maneviyatın görmezden gelinmesi insan fitratına aykırı bir tutumdur. Bu aykırı tutum, bazen genç bir bireye uyuşturucu kullanmayı onaylatabileceği gibi bazen de tesettüre giren birini klinik vaka örneği olarak görebilme acizliğine götürebilmektedir (bkz. Merter, 2017: 413-426).

Belirtilen durumlardan da anlaşılacağı üzere seküler dönemde dini yok sayan psikoterapi teorileri ve dinî bilgiden yoksun yetişen psikologlar, danışanlarının manevi ihtiyaçlarına çözüm olmada yetersiz kalabilmektedir. Birçok insan, halkın dinî ve kültürel değerlerinden uzak, olayları Batı’nın “niçin olmasın/why not” felsefesiyle yorumlayan çok sayıda

psikolog ve psikiyatrist danışmanlığında psikolojik sorunlarına çözüm arayabilmektedir (Merter, 2017: 419-420).

Teknoloji ve bilim, modern insana dünyevi refahın kapılarını sonuna kadar açsa da çözüm önerilerinin maddi koşullarda aranmasının da etkisiyle iç dünyasına hitap etmede yetersiz kalabilmektedir. Farklı dinlerin ve inançsızlıkların bir arada olduğu büyük bir ülke konumuna gelen dünyada bu değişimden etkilenmeyen neredeyse kalmamıştır. Günlük hayatın akışında hem kişisel ve toplumsal olaylar hem de tabiat olayları insanın psikolojik dünyasında olumlu-olumsuz birçok etkiye sebebiyet vermekte ve bu olaylar neticesinde insan kimi zaman üzüntü ve kedere mahkûm olmaktadır. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır (Nisa, 4/28), kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryada başlar (Meâric, 70/20).

Kapitalist sistemin dayatması neticesinde “kişisel gelişim” uzmanlarının tavsiyeleri ve telkinleriyle, hep daha fazla kazanç, daha fazla tüketim, daha fazla bencillik ve neticede yalnızlık ve soyutlanma, psikolojik ve patolojik hastalıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Psikolojik ve patolojik hastalıkların tedavi sürecinde yüzeysel başarılar sağlansa da bedensel hastalıkların tedavisine oranla çok az bir gelişme kaydedilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, bireysel ve sosyal hayatı düzenlemede önemli bir yer tutan dini inanç ve yaşayışların dikkate alınmamasıdır. Zira çağdaş dünyanın engin bilgi zenginliğine, bu zenginliğe ulaşmada imkân ve araçların bolluğuna rağmen problemler karşısında dini temsil makamındaki kişilere danışma ihtiyacı ortadan kalkmamıştır (Söylev, 2017: 78).

Bundan dolayı insanlar psikolojik ve manevi sorunlarına çözüm ararken çoğu zaman psikologları veya terapistleri değil de dinî kurumları ve dinî kimliği olan kişileri tercih etmektedirler. Dini, sorunlarının çözümü için bir araç olarak gören, çözümü dinî çerçevede aramak isteyen ya da dinî bir hayat sürdürdüğü için manevi sıkıntılarının olmayacağını düşünen danışanlar için de sistemli, psikolojik ve teolojik bilgi anlamında donanımlı manevi danışmanlara ihtiyaç olduğu aşikârdır.

e. Hz. Muhammed’in Manevi Danışmanlık ve Rehberliği

Toplumunu bireyler oluşturmaktadır. Bireylerin beden ve psikolojik anlamda sağlıklı olması toplumun huzur ve ahengini de olumlu anlamda etkilemektedir. İslam toplumunun henüz oluşma evresinde olduğu, bir yaşam biçimi şeklinde benimsenmeye başladığı asr-ı saadette, ashabına her anlamda önder olan Hz. Muhammed, onların kişisel, ailevi ve toplumsal sorunlarında da yardım aldıkları bir rehber olmuştur.

Hız. Muhammed birçok konuda farklı yaş ve cinsiyetten insanlarla muhatap olmuş, onların durumunu ve beklentilerini de göz önünde bulundurarak çözüm arayışına gitmiştir. Kendisine danışan ashabına değer vermiş, onları ciddiyetle dinlemiş ve toplumsal statü veya maddi imkânlar açısından güçlü olanla güçsüz olanı insan olarak bir tutarak onlara farklı muamelede bulunmamıştır.

“Allah Resulü, her zaman güler yüzlü, yumuşak huylu ve nazik olmuştur. Asla kötü huylu, katı kalpli, bağırp çağırın, çirkin sözlü, kusur bulucu davranışlarda bulunmamıştır. Hoşlanmadığı şeyleri görmezlikten gelmiş; kendisinden beklentisi olan kimseleri hayal kırıklığına uğratmamış ve onların isteklerini tamamen boşa çıkarmamıştır. Her ne kadar insanlar onu dinlemeye gelse de o da iyi bir dinleyici olmuştur. Sadece yararlı olacağını düşündüğü konularda konuşmuştur. O konuşurken, meclisinde bulunan dinleyiciler başlarının üzerine kuş konmuşçasına hiç kılmıdamadan dinlemişler, susunca da konuşma ihtiyacı duyanlar söz hakkı almışlardır. Ashâbı, onun huzurunda konuşurlarken birbirleriyle asla ağız dalaşında bulunmamışlardır. İçlerinden birisi Resulullah’ın huzurunda konuşurken o sözünü bitirinceye kadar, hepsi de can kulağı ile konuşanı dinlemişlerdir” (Tirmizi, “Şemâil”, 160).

İslam Peygamberi Hız. Muhammed hiçbir zaman insanlar üzerinde zorlayıcı olmamıştır (Ğaşiye, 88/21-22; Kâf, 50/45; Yûnus, 10/99). Kur’an ışığında rehberlik yapmış, gitmekte oldukları yolun alternatiflerini sunarak onlar için en hayırlı olanı seçmelerine yardımcı olmuştur (Bakara, 2/256; En’âm, 6/104; Nahl, 16/82).

Hız. Muhammed sahabeyle karşı alternatif çözüm imkânları sunmuş, danışılan konularda bireylerin farklılıklarını dikkate alarak danışanları için en uygun olanı tercih etmiştir. Bireylere, yetiştiği kültürü de göz önünde bulundurarak anlayışları ve seviyeleri oranında karşılık vermiştir. Farklı zamanlarda farklı kişilerce sorulan benzer sorulara farklı cevaplar vermiş, kişinin ilgi ve ihtiyacına göre çözüm önerileri sunmuştur. Örneğin maddi durumu kötü olan ashabı için sadakayı; Allah’ı tesbih etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve helal yollardan ihtiyaçları gidermek olarak tanımlarken (Müslim, “Zekat”, 53), maddi durumu iyi olan Sa’d b Ubade için kuyudan su çıkartmak (Ebû Dâvûd, “Zekat”, 41; İbn Mâce, “Edeb”, 8) şeklinde tanımlamıştır. Hız. Muhammed kendisinden nasihat isteyen arkadaşlarından birine “sinirlenme” (Buhârî, “Edeb”, 76; Tirmizi, “Birr”, 72), başka birine “Allah’a iman et, sonra dosdoğru ol.” (Müslim, “İman”, 62), bir başkasına ise “Allah’tan kork.” (Ahmet b. Hanbel, V:158) diye farklı cevaplar vermiştir. “En hayırlı amel

hangisidir?” diye sorduklarında kimi için “çevresine güven vermek” (Buhârî, “Rikâk”, 26; Müslim, “İman”, 65), kimisi için “namazı vaktinde kılmak” (Buhârî, “Mevâkîtu’s Salât”, 5; Müslim, “İman”, 137) kimisi için “Allah için sevmek, Allah için buğzetmek” (Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 3) kimisi için de “ikramda bulunmak” (Buhârî, “İman”, 6) şeklinde kişi için en uygun cevabı vermiştir (bkz. Canan, 1993, s. 37-73).

Sahabenin eğitiminde ve problemlerinin çözümünde birçok farklı yöntem kullanan Hz. Muhammed, onların duygularına hitap ederek yumuşak ve anlayışlı bir şekilde yaklaşmış, her zaman içten ve samimi olmuştur. Kimseyi hor görmemiş, insana insan olduğu için değer verip saygı ve sevgiyle muamele etmiştir. Onun bu yaklaşımı İslam’ın kısa sürede kabul görmesini sağlamış, asırlardır hoşgörü dini olarak ayakta durmasına vesile olmuştur.

Şüphesiz İslam medeniyetinin yerleştiği her coğrafya için, Hz. Muhammed’i kişisel ve sosyal hayatla ilgili alanlarda manevi bir danışman olarak incelemek, hadislerde geçen örnek vakaları analiz etmek, insana ve sorunlara yaklaşımını anlamak, tavsiye ettiği çözümleri şekillendirmek ve bunları sentezleyerek onun şahsına has manevi danışmanlığı hususunda sonuçlara varabilmek (Kanger, 2015: 82) büyük önem arz etmektedir. Hz. Muhammed’in rehberliğinin incelenip hayata geçirilmesi, günümüzde kendini yenileyemeyen psikolojik danışmanlığın salt maddi çözümleri yanında manevi çözümleri için de büyük katkı sağlayacaktır.

f. Hz. Muhammed’in Manevi Danışmanlık Pratikleri

Bir peygamber ve iletişimi güçlü bir manevi danışman olarak Hz. Muhammed, danışanlarının geri bildirimlerini de dikkate alarak kendi iletişim ölçüsünü ve danışmanlık ilkelerini ortaya koymuştur. Sahabeyle konuştuğu zaman onların cinsiyetini, yaşını, bilgi seviyesini, kültür farklılıklarını ve psikolojilerini dikkate almış, ona göre iletişim kurmuştur. O, eşref-i mahlûkat (İsrâ, 17/70) olan insana, insan olduğu için değer vermiş, onları cinsiyetine, statülerine, zenginliğine, ırkına, rengine göre ayırım yapmadan muhatap almıştır. Nitekim Amr b. As, Hz. Muhammed’in toplumdaki en kötü insanlarla bile diyalog halinde olduğunu, onlarla en güzel şekilde konuştuğunu, bu tavırlarıyla onları İslâm’a ısındırdığını, hatta kendisine bile teveccüh edip güzel karşıladığını ve güzel konuştuğunu, onun bu yaklaşımı üzerine kendisini halkın en hayırlısı zannettiğini anlatmıştır (Tirmizî, “Şemail”, 348).

Hz. Muhammed tebliğ ve irşat amacıyla yaptığı manevi danışmanlıkta uygun yer ve zamanı gözeterek hoşgörülü ve yumuşak sözlü olmuş,

önceliklerini tespit ederek tedricîliği esas almıştır. Kolaylık ilkesini benimsemiş, zihinlerde daha kalıcı olması için mesel, tasvir ve kıssa kullanmıştır (Belen, 2014: 107). Namazlardan sonra cemaatle sohbet eden ve vaaz veren Hz. Muhammed (Ahmet b. Hanbel, “Müsned”, V: 91-97-105), sahabenin yaşadığı sıkıntılı durumlarda onlara kendi üslûbuyla nasihat etmiştir. Onun uyguladığı vaaz ve hutbeler, bugün psikolojik danışmanlıkta uygulanan grup toplantılarının bir çekirdeği olarak görülebilir (Belen, 2014: 108).

Hz. Muhammed mescitte, seferde ya da evindeyken kendisine danışılan konularda rehberlik etmiş, sahabeyi eğitmiştir. Hadis kaynaklarında geçen İbn Sayyad isimli Yahudi gencin olağanüstü psikolojik durumu, Hz. Muhammed tarafından incelenmiş ve çeşitli sorular sorularak psikolojik durumunun mahiyeti hakkında bilgi edinmek istenilmiştir (bkz. Kuzudişli, 2009: 85-128). Bu gence yaptığı danışmanlığı modern kavramlarla ifade edecek olursak bu durumu, dış gözlem ve iç gözlemin (Hökelekli, 2013: 25) bir arada kullanıldığı deneysel gözlem metodu olarak belirtebiliriz (Söylev, 2017: 89).

Psikanaliz ve analitik psikolojide önemli yere sahip olan rüya konusu da asr-ı saadet döneminde üzerinde durulan ve yorumlanan bir konu olmuştur. Hz. Muhammed kendisi vahyin aşamalarını (Rudâni, 2019: 353) ashabına anlattığı gibi, vahyin inişi esnasında yaşadığı durum ve ruh hali de sahabe tarafından gözlemlenmiştir (Rudâni, 2019: 353). Bunun yanında sahabe de zaman zaman gelip rüyalarını Hz. Muhammed’e anlatmak istemiş (Ürkmez, 2012: 334), O’ndan yorumlamasını talep etmişlerdir (Rudâni, 2019: 80-85).

f.a. Danışmanın Bireysel Farklılıklarını Dikkate Alma

Danışmanlıkta bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran Hz. Muhammed açık, öz bir şekilde herkese anlayışı ölçüsünde (Ebû Dâvud, “Edeb” 20) konuşmuştur. İbn Abbas’tan (r.a) rivayet edilen “Ümmetime hadislerimden akıllarının alabileceklerini rivayet edin, aksi halde onları fitneye atarsınız.” (Aclûni, 196) düsturu gereğince kendisi de insanlarla diyalogunda farklılıkları dikkate almıştır.

Ebu Temime el-Cüheyri “Hangi şeye dua edip talepte bulunuyorsun?” diye sorunca Hz. Muhammed onun gündelik hayatından örnekler üzerinden cevap verir: “Sana bir zarar gelince onu kaldırması için dua ettiğin, arazine kuraklık vurduğu zaman bitkini çıkarması için yalvardığın, herhangi bir şeyin çölde kaybolduğunda onu sana iade etmesi için yakardığın Allah’a duada bulunuyorum (İbn’ul Esîr, “Üsdu’l-Ğabe”, 41)”.

Hız. Muhammed ashabıyla devamlı ilgilenmiş onların her birini iyi tanır hale gelmiştir. Bir sıkıntıları olduğunda onların ahvalini gözeterek en kolay yoldan çözüm üretmeye çalışmıştır. Bunun en iyi örneklerini kendisine sorulan aynı ya da benzer sorulara verdiği farklı cevaplardan görmekteyiz. “Amellerin en faziletlisi hangisidir?” sorusuna Hz. Muhammed:

“Allah’a iman, Allah yolunda cihad ve hacc-ı mebrur” (Buhârî, “Hacc”, 4; Müslim, “İman”, 135)

“Allah’ı zikretmek” (Muvatta, “Kur’an”, 24)

“Allah için sevmek” (Ahmet b. Hanbel, “Müsned” V:247; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 2)

“Namaz” (İbn Mâce, “Taharet”, 277-279; Muvatta, “Taharet”, 36)

“Allah’tan afiyet dileyin. Çünkü bir kula afiyetten daha faziletli bir şey verilmemiştir.” (Tirmizî, “Daavât”, 106) şeklinde farklı cevaplar vermiştir.

Birçok farklı sualler için örneklerini çoğaltabileceğimiz (bkz. Canan, 1993, s. 37-73) bu tür misaller için yine danışanın kişiliğini ve maddi durumunu dikkate alarak “En faziletli sadaka hangisidir?” sorusuna Hz. Muhammed o kişi için en güzel cevap olarak:

“Su içirmektir.” (İbn’ul Mâce, “Edeb”, 8)

“Fakirin gücü yetecek kadar vermesidir.” (Ebû Dâvûd, “Vitr”, 12)

“Zenginlikten verilen sadakadır.” (Nesaî, “Zekat”, 60)

“Sağlığın yerinde, cimri tabiatlı, yaşama ümidi içinde fakirlikten korkar halde iken verdiğin sadakadır.” (Buhârî, “Vesaya”, 8; Nesaî, “Zekat”, 49-50) buyurmuştur.

Verilen örneklerde benzer sorulara verilen cevapların zıt görüldüğü ortadadır. Ancak Hz. Muhammed yaşadığı topluluğu, şehrli olan ve bedevi olanı, kabilelerdeki örf farklılıklarını çok iyi bildiği için danışanın farklı imkân ve ihtiyaçlarına göre cevaplar vermiştir. Bazen cevap farklılığı zamana göre de değişim göstermiştir. Belli bir zamanda bir amel daha önemli konumdayken bazen aynı amele ikinci derecede önem atfedilmiştir. Bu sebeple İslam’ın ilk yıllarında cihad çokça övülmüştür (Canan, 1993: 26).

f.b. Danışanın Fenomenini Dikkate Alma

İslam’ın halka tebliği bilindiği üzere tedrici olarak gerçekleşmiştir. Allah-u Teâlâ kullarının durumunu en iyi bilen olduğu için onlara emir ve yasakları bir anda bildirmemiştir. Yoksa bu O’na zor geldiğinden değildir. Nitekim “O bir şeyin olmasını isteyince, O’nun emri yalnızca; “Ol” demektir, o da hemen olur (Yasin, 36/82). Kur’an’ın ahlakıyla

ahlaklanan Hz. Muhammed de insanların algı ve anlam dünyalarını gözetmiş, tebliğ sürecinde ve sorunlarına yaklaşımında görünenin ötesindeki durumlarını göz önünde bulundurarak danışmanlık yapmıştır. Örneğin eşinin doğurduğu siyah çocuğun kendisinden olmadığı iddiasıyla o çocuğu reddetmek isteyen bir bedevî ile aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

“Benim eşim siyah bir çocuk doğurdu. Ben bu çocuğu reddetmek istiyorum.”

“Senin develerin var mı?”

“Evet.”

“O develerin renkleri nasıldır?”

“Kırmızıdır.”

“Bunların içinde beyazı siyaha çalan boz deve var mı?”

“Evet, onların içinde boz renkli develer elbette vardır.”

“Öyleyse bu boz renklerin nereden geldiğini düşünüyorsun?”

“Ya Rasulullah bu soyunun damarındır, ona çekmiştir.”

“Belki bu oğlan da eski bir soy köküne çekmiştir (yani ona benzemiştir)” (Buhârî, “İltisam”, 12).

“Bu yaklaşımıyla Hz. Muhammed bedevînin çocuğunu reddetmesine izin vermemiştir. Hz. Muhammed burada, peygamberlik otoritesine dayanarak “Hayır, ben Allah’ın Elçisi olarak söylüyorum, bu senin çocuğundur.” dememiş; bedevînin anlayacağı dilden, yaşadığı hayattan bir benzetme ile seviyesini dikkate alarak konuşmuş, danışanın tecrübesinden de faydalanarak ikna edici üslupla, âdeta sonucu bedevîye söyletiren bir yöntemle problemi çözmüştür” (Macit, 2003: 7).

Adaletle hükmedip dürüst işler yapan yöneticileri öven ve müjdeleyen (Müslim, “İmaret”, 18) Hz. Muhammed, kendisinden memurluk talep eden Ebu Zer (r.a) için: “Ebu Zer ben seni hakikaten zayıf görüyorum. Ben senin için kendime sevdiğim şeyi severim. Sakın iki kişi üzerine hâkim olma ve sakın yetim malına veli olma.” demiştir (Müslim, “İmaret”, 17). Başka bir rivayette ise: “Ya Rasulullah! Herkese devlet işlerinden bazı görevler verdin. Bana da bir görev versen bir valilik, bir memurluk...” dediğinde Hz. Muhammed “Ey Ebu Zer sen o işlerin adamı değilsin, ben kendim için istediğimi ancak senin için isterim. Altında kalacağın bir görevi sana vermem!” dedi. Bana bir memuriyet vermeyecek misin? Elini omzuma koyarak cevaben “Ey Ebu Zer, bu konuda seni zayıf görüyorum. O ise bir emanettir, hakkıyla üstlenip yapanlar hariç diğerleri için kıyamet günü perişanlık ve pişmanlıktır (Müslim, “İmara”, 4) buyurmuştur.

Hz. Muhammed ona samimi bir şekilde yaklaşarak onun iyiliğini istediğini belirtmiştir. İsteddiği sorumluluğun ağır bir yük olduğunu ona izah ederek karakterinin idarecilik için uygun olmadığını hoşgörülü bir şekilde anlatmıştır. Ona yönetim ile ilgili vazife vermemiş, onu farklı hayır işlerine yönlendirmiştir.

Hz. Muhammed; Hz. Ömer, Hz. Ebubekir gibi çok büyük sahabelerin olduğu bir orduda Üsâme b. Zeyd'i (Arı, 2012: 361-362) genç yaşında kumandanlığa getirmiş; ancak sahabenin önde gelenlerinden Ebu Zer'e herhangi bir idarecilik vermemiştir. Ebu Zer'in kişiliğini bilen Hz. Muhammed onda idarecilik vasfının yeterli olamayacağını düşünmüş, böyle büyük bir sorumluluğu kaldıramayacağını düşünerek ona samimi bir şekilde düşüncesini belirtmiştir.

f.c. Danışanın Sosyo-Demografik Özelliklerini Dikkate Alma

Günümüz dünyasında psikoloji ve pedagoji biliminin gelişmesiyle birlikte temelde çocukluk, gençlik ve yaşlılık olarak adlandırabileceğimiz insanın gelişim evreleri, artık daha detaylı incelenmeye ve araştırılmaya başlanmıştır. Bu gelişim evrelerinin psikolojik durumları ve eğitim aşamaları hala detaylıca araştırılmaktadır (bkz. Karakelle, 2014: 106-140).

İslam Peygamberi Hz. Muhammed kendisine danışılan konularda danışanın yaş durumunu dikkate almış; onun çocuk, genç ya da yaşlı olup olmasına göre rehberlik etmiştir. Örneğin oruçlu halde hanımıyla mübâşeretin hükmünü soran birine bunda bir beis olmadığını söyleyen Hz. Muhammed aynı şeyi soran başka birine bunu yasaklamıştır. Ravi konu hakkında: "Ruhsat verdiği kimse yaşlı, yasakladığı gençti." demiştir (Ebû Dâvûd, "Savm", 35). Huzuruna gelip zina etmek isteyen gence (Ahmet b. Hanbel, "Müsned", V:256-257) karşı yaşını da dikkate alarak empati yoluyla danışmanlık yapmıştır. İnsanın fitri olan bir özelliğini dikkate alarak genci yadırgamamış, ona rehberlik etmiştir.

Hz. Muhammed günün çoğunluğunda erkek sahabelerle sohbet halinde olmuş, özel bir soru olmadıkça ve belirlenen sohbet günleri haricinde kadınlarla bir arada bulunmamıştır. Her ne kadar ataerkil bir toplumda olsalar da bu durum, kadınlar için bir kısıtlama olmamış ve onlar diledikleri zaman sıkıntılarını Hz. Muhammed'e iletmışlerdir (Mücadele, 58/1).

Hz. Muhammed kadın sahabelerin en faziletli amelleri öğrenmek için sordukları sorularda haccı tavsiye etmiş, bunun onlar için cihaddan

daha faziletli olduğunu söylemiştir (Buhâri, Hac, 4). Hz. Aişe: “Ey Allah’ın Resulü biz de çıkıp senin yanında cihadda yer alacak mıyız? Zira ben Kur’an’da cihaddan daha üstün amel göremiyorum.” der. Hz. Muhammed “Hayır! Siz kadınlar için cihadın en güzeli ve en faziletlisi, Beytullah’a hacdır. Hacc-ı mebrurdur,” diye karşılık verir.” (Nesâî, “Menasik”, 4).

g. Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Nedir?

Batı’nın manevi danışmanlık uygulamaları incelendiğinde yöntem olarak en çok Carl Rogers’in danışan merkezli yaklaşımı ve yönlendirmeyen görüşme tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni Amerikan danışmanlığında Rogers’in tekniğinin yerleşmiş olmasıdır. Rogers’in sevgi dolu anlayışı, dinleme, beraber netleştirme, doğrulama ve başa çıkma modeli kriz desteği olarak manevi danışmanlığın dayanacağını oluşturmaktadır (Ağilkaya-Şahin, 2017: 240).

Hristiyan manevi danışmanlık öğretisinde manevi danışmanlığın teolojisini oluşturan temel etmenler Tanrı, İsa, İncil ayetleri/kıssaları gibi konulardır. Hristiyanlık açısından Tanrı; manevi bakımla ilgilenen, manevi bakım yapan asıl kaynaktır. İlk manevi danışman ve bütün manevi danışmanlığı prensibi Tanrı’nın kendisidir. İncil bakımından manevi danışmanlık, baş çoban İsa’nın yaptıklarının bir taklididir. Aynı zamanda Tanrı bir manevi danışmandan beklenildiği gibi güvenilirdir (Ağilkaya-Şahin, 2016: 65- 66).

İslam dininin temel alındığı manevi danışmanlıkta da Allah, Hz. Muhammed, Kur’an ayetleri/kıssaları esas alınıp benzer formda danışmanlık uygulamasının yapılması mümkündür. Çünkü Allah Şafî’dir (Şuara, 26/80). Hastalara şifa veren O’dur. Yine Kur’an-ı Kerim’in kendisi de insanlar için hidayet rehberi (Bakara, 2/185), kalplerdeki hastalıklara şifadır (Fussilet, 41/44, İsrâ, 17/82, Yûnus, 10/57, Tevbe, 9/14). En güzel kelimeler/söz Allah kelimeleridir ve ruhu dinlendirerek şifa verir. Bununla beraber Hz. Muhammed, Müslümanlar için sosyal hayatın her alanında en güzel örnektir. O’nun manevi danışmanlığı her manevi danışman için eşsiz bir rehber niteliğindedir.

Danışan merkezli terapide kullanılan olumlu bakış, samimi yaklaşım, empati gibi uygulamalar manevi danışmanlık pratiğine uygun olduğu için manevi danışmanlık uygulamalarında kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Buna ek olarak bir din görevlisinin kimliğinden soyutlanmadan, bir psikolog tavrına bürünmeden danışmanlık faaliyeti yürütmesi kapsamında danışan merkezli terapi bileşenleri oldukça faydalıdır.

Rogers'in danışan merkezli terapisinde psikanalizde olduğu gibi danışmana muhtaç, kendini bağımlı hisseden danışan kimliği ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla manevi danışmanlık uygulamasında danışanda var olan iyileştirici güçler ve kişisel kaynaklar harekete geçirilerek danışanın kişisel büyümesi amaçlanmaktadır. Bu güçlerin harekete geçirilmesinde danışmanın tutumu ön plana çıkmaktadır. Tıpkı bir annenin çocuğunun bir anda büyümesini sağlayamasa da onun ihtiyaçlarını karşılayıp, gelişip büyümesine yardımcı olması gibi manevi danışmanın da gerekli bir çabayla danışanın kişisel gelişimi için uygun ortamı oluşturması beklenmektedir. Uygun atmosferin oluşturulmasından sonra kişisel gelişim ve büyüme danışanın kendisine bırakılmaktadır.

İnsanlar manevi danışmanı aşkın gücün temsilcisi olarak gördükleri için onlara karşı sahici ve samimi olmak çok önemlidir. Manevi danışman ne kadar doğal, samimi ve insani davranırsa dini boyut o derece gerçekçi olur (Ağılkaya-Şahin, 2017: 243-244). Manevi danışman bir başkasının dünyasına girdiğinde, o kişiyle empati yapabildiğinde acının birçok çeşidiyle karşılaşabilir. Danışman kendini kontrol edebilen, acılarıyla yüzleşmiş, içsel problemlerini çözmüş biri değilse bu acılar onda çaresizliği tetikleyebilir ve danışmanlık sürecine olumsuz etki edebilir.

Manevi danışman uygulama sırasında danışanın ortaya koyduğu probleme onun açısından bakmaya çalışmalı, derdiyle hemhal olmalıdır. Aynı zamanda manevi danışman yargılayıcı ve değerlendirmeci olmaktan sakınmalı, böylece danışanın kendini rahat açabilmesini sağlamalıdır. Danışanın duygularına katılmasa da danışanın o anki duygularını yaşatmalıdır. Saygı göstererek danışanı olduğu gibi kabul etmelidir. Bu koşulsuz kabul, manevi danışman için danışana giden yolu açar. Koşulsuz kabulün İslam dini için önemli bir yönü ise Allah'ın insanları yüceltmesi (Zümer, 39/53), onları her türlü kabul etmesi, günahkâr olsa da tövbe kapısının açık olmasıdır (Bakara, 2/222). Manevi danışman bunları sözlü olarak ifade etmenin yanında danışana karşı tutumunda da bunu göstermeli, hissettirmelidir. Hümanistik psikolojinin ve teolojinin insan tasavvuru farklı olsa da belirtilen hususlarda ortak bir buluşma noktası oluşturulabilmektedir (Ağılkaya-Şahin, 2017: 248-249-250). Danışan merkezli danışmanlık, psikanalize göre daha kolay öğrenildiği için derin psikoloji eğitimi gerektirmemektedir. Bu yönüyle manevi danışmanlık yapması beklenen din görevlileri için daha çok tercih sebebi olmuştur.

h. Manevi Danışman Olarak Hz. Muhammed'in Danışmanlık Becerileri

h.a. Danışmanlık Becerisi Olarak "Samimiyet" Örneği

Türkçe içtenlik (TDK, 2019) anlamına gelen samimiyet; riyasız, çıkarsız davranış göstermektir. Dini açıdan ihlâs kavramıyla da ifade edilebilse de bu daha çok ibadetler için kullanılmaktadır. Allah tarafından gönderilen tüm peygamberlerin ortak özelliklerinden biri olan samimiyet onların Allah'a olan özden bağlılıklarını gösterdiği gibi inananlara da içten bir bağlılık gösterdiklerini belirtir (Erul, 2017: 46-49).

Sahabenin İslam Peygamberi Hz. Muhammed'i kabullerinde iman, teslimiyet, muhabbet ve samimiyet vardır. Onlar Hz. Muhammed'i her anlamda kendilerine yol gösterici bir rehber bir önder olarak görmüş, mutlak bir teslimiyetle bağlılık duymuşlardır. Ne "devlet yöneticisi-halk" ne de "Allah resûlü-halk" bağlamında hiçbir resmîyetin olmadığı bu dönemde danışan (sahabe) ve danışman (Hz. Muhammed) arasında sevgi, saygının hâkim olduğu samimi bir muhabbet ortamı oluşmuştur.

Allah Resûlü, Müslümanların dinî, askerî, ictimâî lideri olmasına rağmen sahabeden farklı bir görünüşü ve sahabenin tahayyül edemeyeceği farklı bir yaşam tarzını benimsememiştir. Sahabe ile arasında bir mesafe de olmamıştır. En zengin sahabeler nasıl rahatça ona danışabiliyorlarsa çölden gelen bir bedevi de (bazen haddi aşmak suretiyle olsa da) ona rahatlıkla sorununu danışabilmiştir. Allah Resûlü'nün bu sade ve mütevazı hayatı, aynı zamanda müşriklere yönelik önemli bir mesaj niteliği taşımaktadır. Zîra İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in insanlarla olan samimi ilişkisi müşriklerin peygamber algısında hiçbir zaman kendisine yer bulamamıştır. "Bu nasıl Peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor!" denilerek (Furkan, 25/7) onun peygamberliği kabul edilmek istenmemiştir.

Ashâbı ile olan bu çıkarsız ve içten ilişki şüphesiz samimi bir danışan-danışman birlikteliğini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla danışan merkezli danışma sürecinin samimiyet ve koşulsuz kabul kısımları Hz. Muhammed'in danışmanlık sürecinde doğal olarak vardır denilebilir.

Yeni Müslüman olduğu için namazda konuşulmaması gerektiğini bilmeyen Muaviye b. Hakem es-Sülemi, bir gün cemaatle namaz kılındığı sırada aksıran birisine, "Yerhamükallah." (Allah, sana rahmet eylesin!) deyiverir. Bu yersiz konuşmasından ötürü herkes ona sert sert bakar.

Muaviye, "Eyvah mahvoldum! Ne bakıyorsunuz yahu, ben ne yaptım?" deyince bu defa namaz kılanlar, onu susturmak için elleriyle uyluklarına vurmaya başlarlar. Muaviye, oradakilerin kendisini susturmak istediklerini anlayınca susar ve bu işin sonunu beklemeye başlar.

Muaviye hadisenin devamını şöyle anlatır: "Anam, babam Resûlullah'a feda olsun! Ne ondan önce ne de sonra Peygamber (sav) kadar güzel öğreten bir öğretmen gördüm. Vallahi beni ne azarladı ne dövdü ne de sövdü. Namaz bitince sadece şunları söyledi: "Bu namazda insan kelamı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır" (Müslim, "Mesacid", 33).

Yeni Müslüman olmuş ve dinin muamelat ile ilgili konularında eksikleri olan bir sahabeye, Hz. Muhammed'in tavrı aynı zamanda diğer sahabeler için de bir eğitim yaklaşımı konumundadır. Kalabalık içinde yaptığı hatanın etkisiyle zor durumda kalan ve yaptığı hata olup olmadığını dahi bilmeyen insana karşı, onun psikolojisini anlayarak dile getirilen samimi bir cümle yeterli olmuştur.

Hz. Muhammed, huzuruna gelen bir sahabenin konuştuğu zaman titrediğini fark edince; "Endişelenme, ben kral değilim! Kurutulmuş et yiten bir kadının oğluyum." (İbn Mâce, "Et'ime", 30) diyerek muhabata bina samimi bir şekilde davranmış, onun korkusunu gidererek rahat olmasını sağlamıştır. Zira o dönemde peygamberliği kabullenilememiş, "Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! O'na bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyip (meşakkatsizce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı..." (Furkan, 25/7-8) denilmiştir. Sahabe için ise ondan şüphe duymaya mahal olmamıştır, çünkü onun hayatı, yaşayışı hâl ve kâl dilinin pratik uygulaması olmuştur.

Bir defasında yeni Müslüman olmuş bir bedevi, henüz İslam ahlâk ve adabını tam öğrenemediği için bugünkü gibi halı vb. serili olmayan mescitte küçük abdestini bozmuş, orada bulunanlar o kişiyi yaka paça dışarı atmak üzereyken Resûlullah müdahale edip engelleyerek, "Onu bırakın da küçük abdestini bozduğu yere bir kova su döküverin!" diye tembihlemiş ve orada bulunanlara, "Siz ancak kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz." (Buhârî, "Vudu", 58; Müslim, "Taharet", 100) buyurmuştur.

Hiç şüphesiz bu hoşgörülü ve samimi yaklaşım hem o bedevî için hem de mescitte bulunan ashâbı için güzel bir örneklik teşkil etmiştir. Bir devlet başkanının, bir komutanın huzurunda böyle bir davranışın ne

günümüz şartlarında ne de devlet olgusu var olan hiçbir toplulukta görülmesi mümkün değildir. Hz. Muhammed o bedevinin hayat tarzını, kültürünü bildiği için tepki göstermemiştir. Kalplerin İslam'a ısınması açısından Hz. Muhammed'in samimi yaklaşımının ne denli etki ettiği hadisler ışığında görülmektedir.

Yine bir gün yolda giderken arkadan bir bedevi ona yetişti. Hz. Muhammed'in üzerinde kenarları sert bir hırka vardı. Bedevî hırkadan tutup onu kuvvetle çekti. O kadar ki hırkanın kenarı boynunu zedeledi. Bedevi sert ve kaba bir eda ile: "Ey Muhammed! Yanındaki Allah'ın malından bana da verilmesini emret!" dedi. Hz. Muhammed adama döndü, baktı ve güldü. Sonra da ona bir şey söylemeden bir şeyler verilmesini emretti (Buhârî, "Edeb", 68)".

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in insanlara karşı olan yumuşak huylu, samimi davranışları büyük tesir oluşturmuş ve İslam dini uzak coğrafyalarda bu hoşgörünün eseri olarak yayılmıştır.

h.b. Danışmanlık Becerisi Olarak "Empati" Örneği

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in empatik yaklaşımı, onun ahlâkıyla (Kalem, 68/4) ahlaklandığı (Müslim, "Salatu'l Müsafirin", 139) Kuran-ı Kerim'de yer alan bir kavramdır. Kuran-ı Kerim'de meseller ve kıssalar üzerinden örnekler olduğu gibi ahiret hayatı ve oradaki durum, çevreye ve hayvanlara karşı tutum ve daha birçok konuda (Altun, 2006) doğrudan veya dolaylı olarak örnekler bulunmaktadır.

Kuran'da empati kurmayan insanların düşecekleri durum ibretli bir şekilde şöyle anlatılır:

İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! (Mutaffifin, 83/1-3).

Bu ayette açıkça belirtilen durum empati yapılmamasının zararlıdır. Kendisini düşünüp başkaları söz konusu olunca aynı fiil için farklı davranışlarda bulunan insanlar kınayıcı bir dille uyarılmaktadır. Oysa bir de empati yapıp kendilerini hile yapılan konuma koysalar elbette böyle davranmazlar.

Hz. Muhammed'in hadislerine baktığımızda ise empati ve diğer-gamlık/isâr (Çağrı, 2000: 490) örneklerini güzide hayatının her aşamasında görmekteyiz. Hz. Muhammed'in empatik yöntemlerle çözüm ürettiği durumlardan birkaç tanesi burada ele alınacaktır:

Ebu Umame naklediyor: Bir gün Kureys'ten bir genç Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! (Şehvetime hâkim olamıyorum) zina etmek için bana izin ver." der. Bu sözler üzerine orada bulunanlar, hiddetlenerek bunun haddini bildirelim, derler. Fakat öfkelenmeyen, gayet sakin ve rahat hareket eden Hz. Muhammed (s.a.v):

"Onu bana getirin" buyurur. Genç, Hz. Peygamber'e yaklaşır ve yanına oturur. Hz. Muhammed de gençle sohbet etmeye başlar ve aralarında şu konuşma geçer:

Hz. Muhammed (s.a.v):

"Annenin zina etmesini ister misin?" diye sorar.

Genç: "Vallahi, hayır, ya Resûlallah! Canım sana kurban olsun." der. Hz. Muhammed (s.a.v) de:

"Zaten hiç kimse annesinin zina etmesini istemez." buyurur.

Hz. Muhammed (s.a.v):

"Peki kızının zina etmesini ister misin?" diye sorar.

Genç: "Vallahi, hayır, ya Resûlallah! Canım sana kurban olsun." der. Hz. Muhammed (s.a.v) de:

"Öyleyse hiç kimse kızının zina etmesini istemez." buyurur.

Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v):

"Peki kız kardeşinin zina etmesini ister misin?" diye sorar.

Genç: "Vallahi, hayır, ya Resûlallah! Canım sana kurban olsun." der. Hz. Muhammed (s.a.v) de:

"Öyleyse hiç kimse kız kardeşinin zina etmesini istemez." buyurur.

Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v):

"Peki halanın zina etmesini ister misin?" diye sorar.

Genç: "Vallahi, hayır, ya Resûlallah! Canım sana kurban olsun." der. Hz. Muhammed (s.a.v) de:

"Öyleyse hiç kimse halasının zina etmesini istemez." buyurur.

Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v):

"Peki teyzenin zina etmesini ister misin?" diye sorar.

Genç: "Vallahi, hayır, ya Resûlallah! Canım sana kurban olsun." der. Hz. Muhammed (s.a.v) de:

"Öyleyse hiç kimse teyzesinin zina etmesini istemez." buyurur ve Hz. Muhammed elini o gencin üzerine koyarak "Allah'ım! Bu gencin günahını bağışla, kalbini temizle ve iffetini muhafaza et." diye dua eder (Ahmet b. Hanbel, "Müsned", V:256-257).

İslam Peygamberi Hz. Muhammed cahiliye öncesi olağan kabul edilen dine ve ahlaka aykırı bir davranışta bulunmak isteyen genci, arzusunun çirkinliğine bakmaksızın dinlemiş, onu o haliyle kabul edip değer

vererek hoşgörülü yaklaşmıştır. Onda farkındalık oluşturmak için empati yoluna başvurmuş böylece isteğinin kötülük ve yanlışlığını apaçık ortaya koymuştur.

Hiz. Muhammed sorduğu sorularla o genci düşünmeye sevk etmiş, kendisini başkasının yerine koyarak olayı farklı açıdan ele almasına imkân tanımıştır. Râviden nakledilen son duruma bakarsak o genç yapmak istediği işin kötülüğünü anlamış ve bir daha zinaya yaklaşmamıştır (Dölek, 2002: 23).

İslam ordusu Bedir savaşına giderken ellerinde bulunan 70 deveyi askerler birlikte paylaşmaktaydılar. Her üç kişiye bir deve düşüyordu. Yürüme sırası Hiz. Muhammed'e gelince bazı sahabeler kendi sıralarında onun binmesini isteyince onlara: "Ne siz benden daha güçlüsünüz; ne de ben sizin aldığınız sevaptan müstağniyim." (Ahmet b. Hanbel, I:411) demiş ve empatik bir tavırla, insanlarla kendisi arasında eşitlik duygusu oluşturmaya dikkat etmiştir (Macit, 2003: 274).

Ebu Mesud el-Bedri (r.a) de bir hatırasını şöyle nakleder: "Ben köleme kamçıyla vuruyordum. Arkamdan bir ses işittim. "Ebu Mesud bilesin ki!" diyordu. Öfkeden sesi tanıyamadım. Bana yaklaşınca onun Resûlallah olduğunu gördüm. O hala "Ebu Mesud bilesin ki! Ebu Mesud bilesin ki!" diyordu. Kamçıyı elimden attım. Yanıma geldiğinde, "Ebu Mesud bilesin ki! Allah'ın senin üzerindeki gücü, senin bu kölenin üzerindeki gücünden daha fazladır." buyurdu. Bunun üzerine "Bundan sonra ebediyen köle dövmeyeceğim." dedim (Müslim, "Eyman", 34; Ebû Dâvûd, "Edeb", 133).

Hiz. Muhammed'in Ebu Mesud'a Allah'ın gücünü hatırlatması onu empati kurmaya sevk edecek nitelikte olmuştur. Yine Hiz. Muhammed'in önem verdiği, yeri geldiğinde sinirlenip yapılmasına kızdığı durumlardan birisi de namazın uzatılması, uzun surelerin okunmasıdır. Zira kendisi namazdayken kısa surelerden okumuş, arkadaki çocuk, kadın ve yaşlıları düşünerek namazı uzatmamıştır.

Enes (r.a) nakledildiğine göre bir gün Resûlullah (s.a.v), "Bazen uzun tutmak niyetiyle namaza başlarım. Fakat namaz esnasında kulağıma çocuk ağlama sesi geldiği olur. Çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı ele mi bildiğim için bu kez namazı uzatmaktan vazgeçerim." (Buhârî, "Ezan", 65; Müslim, "Salat", 189; Tirmizî, "Salat", 175-276) buyurmaktadır. Sahabeleri de bu konuda uyararak empatik davranmalarını istemekte ve "Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı kısa tutsun. Zira cemaatte zayıf, sakat, hasta ve ihtiyaç sahibi kimseler bulunabilir.

Tek başına kıldığında dilediği kadar uzatsın.” (Buhârî, “Ezan”, 62; Müslim, “Salat”, 186) buyurmaktadır.

Aynı konuda birkaç hâdise daha yaşanmış ve bunlardan biri sabah namazında Übeyy b. Ka’b’ın imamlığında cereyan etmiştir. İmamın kıraati çok uzun tutması sebebiyle sabah namazına gidemediğini söyleyen bir kişi, Hz. Muhammed’e şikâyetini belirtmiştir. Râvi, Hz. Muhammed’i hiçbir konuda o günden daha öfkeli görmediğini aktarmaktadır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed hemen hutbeye çıkmış;

“Sizin içinizde nefret ettirenler var. Sizden biriniz imam olduğu zaman namazı kısa tutsun. Çünkü arkasında yaşlısı var, küçüğü var, ihtiyaç sahibi var.” (Buhârî, “İlim”, 28) buyurmuştur. Bazen sahabe iyi niyetle bir şey yapmak istese de sonucu kötü olabilmektedir. Sahabeler huşu amaçlı da olsa kıraati uzatınca (Eser, 2001: 59) Hz. Muhammed onları empatik düşündürme yoluyla uyarılmış ve cemaatte bulunan diğer insanları unutmamalarını hatırlatmıştır.

İslami değerler kapsamında ahlâkî ve sosyal bir değer olarak yer alan empati, bu değerlerin hayata uygulanmasında aktif rol oynadığı gibi insani ilişkileri ve yaşamı kuşatan bir davranış olarak Hz. Muhammed’in hayatında da yer almıştır.

Tüm bu örnekleri kapsayıcı, Hz. Muhammed’in hayatında uygulayıp örnek olduğu bir hadis-i şerifte ise;

“Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz.” (Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71-72) buyurarak kişinin kendisi için istediği şeyi kardeşi içinde istemedikçe yani empati yapıp kendini onun yerine koyarak onun için de aynı güzel şeyleri istemedikçe kâmil manada iman etmiş olamayacağını belirtmiştir. Bireysel ilişkilerin empati temeli üzerine atılmasının gerekli olduğu, kâmil imanın bu yoldan geçtiği, kısacası sağlam temeller üzerine atılmış dinî inancın empati yoluyla olacağı anlatılmak istemiştir.

h.c. Danışmanlık Becerisi Olarak “Koşulsuz Kabul” Örneği

İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in insan sevgisi insana verdiği değerde gizlidir. Onun getirdiği vahyin eseri olarak insan, insan olması hasebiyle kıymetlidir. “Mademki insandır, o halde üstündür ve mükerremdir” (Gül, 2007: 39). Hz. Muhammed hiçbir sahabeye ön yargıyla yaklaşmamıştır. Her zaman hüsn-ü zan ile muamelede bulunmuştur. Kimseyi mevkiinden ötürü üstün tutmamış, her statüdeki insanı olduğu gibi kabul etmiştir.

“Allah Resûlü’nün katında, onların hepsinin sözü, ilk önce konuşanın sözü gibi ilgi görmüştür. Ashabın güldüklerine kendisi de gülmüş, onların taaccüp ettikleri şeylere kendisi de hayretlerini ifade etmiştir. Huzuruna gelen yabancıların kaba saba konuşmaları ile yersiz sorularının yol açtığı tatsızlıklara sabretmiştir. Hatta ashabı o tür kimseleri yanından çekip uzaklaştırmak isteseler dahi (buna izin vermemiş) yine de sabretmiştir. Hz. Muhammed şöyle demiştir: “Bir ihtiyacının giderilmesini isteyen biriyle karşılaştığınız zaman ona yardımcı olunuz.” O, ancak yapılan iyiliğe denk düşen ve fazla dalkavukluğa kaçmayan övgüleri kabul etmiş ve haddi aşmadığı müddetçe hiç kimsenin sözünü kesmemiştir” (Tirmizî, “Şemail”, 160).

Cabir b. Abdullah naklediyor: Bir gün önümüzden bir cenaze geçti. Resûlullah (s.a.v) ayağa kalktı. Biz de kalktık. Sonra dedik ki: Ya Resûlullah! O bir Yahudi ölüsü idi. Resûlullah (s.a.v) da “O da bir insan değil midir?” diye mukabelede bulundu” (Buhârî, “Cenaiz”, 49; Müslim, “Cenaiz”, 78-81; Ebû Dâvûd, “Cenaiz”, 42,43). Bu hadis dini inancı veya ırkı ne olursa olsun bu anlamda insana insan olması hasebiyle verilen değer en güzel örneğidir.

İbn-i Ömer (r.a) anlatıyor: “Ben bir seriyeye katılmışım. Askerlerden bir kısmı firar etti, ben de içlerindedim. Ordudan uzaklaşınca: “Şimdi ne yapacağız, cihaddan kaçtık, Allah’ın gazabıyla dönüyoruz.” diyerek aramızda konuştuk. Sonunda:

“-Medine’ye girelim, bizi kimse görmez.” diye düşündük.

Ancak Medine’ye varınca:

“-Resûlullah Efendimiz’e gidip durumumuzu arz edelim, bizim için bir tövbe imkânı varsa onu yerine getirelim, yoksa geri dönelim.” diye kararlaştırdık. Sabah namazından önce mescide varıp beklemeye başladık. Allah Resûlü (s.a.v) mescide gelince ayağa kalktık ve:

“-Biz harpten kaçan firarileriz!” dedik.

Allah Resûlü bize yönelerek:

“-Hayır. Siz, firariler değil, devlet başkanına yardım etmek için gelen ve savaşa tekrar dönmek üzere manevra yapan kişilersiniz!” buyurdu. Kendisine yaklaştık, ellerinden öptük. Bize:

“-Ben Müslümanların ilticagâhıyım” buyurdu (Ebû Dâvûd, “Cihad”, 96).

Hz. Muhammed savaştan kaçan sahabelere karşı herhangi bir yargılama ya da ayıplamada bulunmamış, onları oldukları gibi kabul edip bir daha böyle bir şey yapamayacak kadar tesirli bir ders vermiştir.

Hz. Muhammed kölelerin ve hizmetçilerin hor görüldüğü insan yerine konulmadığı bir devirde, Ümmü Eymen'e "anneciğim" diye hitap etmiştir. Bu hitap köklü bir düşünce değişikliğini göstermektedir. Bu ince düşüncenin temelini de ne olursa olsun insanı, insan olduğu için sevip saymak, insan olduğu için ona değer vermek; konumu, statüsü, mâli durumuna bakmadan kıymet vermek oluşturmaktadır (Söyler, 2010: 32).

Bir rivayette aktarıldığına göre namaz kıldıktan sonra içki içen "Hımar" lakaplı Abdullah isminde birisi içki içtiği için birkaç defa cezalandırılmıştır. Bu kişi hakkında bir sahabe "Allah'ım ona lânet et. Ne de çok içiyor ve cezalandırılıyor!" deyince Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: "Ona lanet etmeyin. Allah'a yemin olsun ki ben onun ancak Allah ve elçisini sevdiğini biliyorum." (Buhârî, "Hudud", 5) buyurmuştur.

Bu hadiste içki içen kişi hakkında Hz. Muhammed tarafından söylenen "Ona lanet etmeyin. Allah'a yemin olsun ki ben onun ancak Allah ve Resûlünü sevdiğini biliyorum." ifadesine biraz farklı açıdan bakmak gerekmektedir. Zâhirde içki içen biri Hz. Muhammed'i sevmiyor gibi görünüyor olabilir veya Hz. Muhammed'in onu sevmediği düşünülebilir. Bu kişinin her türlü kötülüğü yapabileceği, potansiyel bir suçlu olabileceği düşüncesi ortadadır. Ancak görülmektedir ki Hz. Muhammed olaya daha farklı yaklaşmaktadır. İçki, insanın kişisel bir zafiyetidir (Eser, 2001: 82) ve yasak olan bu fiili yapmanın elbette bir cezası da vardır. Ancak bu onun insan olduğu gerçeğini, güzel işler de yapabilirliğini engellemektedir. Nitekim günümüzde bu tür örnekler çokça görülmektedir. Hz. Muhammed bunu bildiği için ona lanet ettirmemiş, günahkârı değil günahı kötülemiştir.

Hz. Muhammed bir başkası için değeri olan bir şeye karşı da saygılı olunması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kim olursa olsun kabul ederek ona hoşgörülü ve samimi bir şekilde davranmıştır.

Müşriklerin reisi Ebu Cehil'in oğlu İkrime'nin hanımı, Mekke'nin fethi esnasında İslam'ı kabul etmişti. Bu sırada kocası İkrime korkusundan Yemen'e kaçtığından onu affedip Müslümanlığa kabul etmesinde Hz. Muhammed'den söz almıştı. Bunun üzerine eşi, İkrime'yi bulup Müslüman olması için huzuruna getirdiğinde Hz. Muhammed: "Hoş geldin süvari yolcu!" diyerek onu güler yüzle karşıladı. Öte yandan çevresindeki arkadaşlarına da İkrime aranızda katılıyor, onu gördüğünüzde babası Ebu Cehil'e sövüp hakaret etmeyin, çünkü ölüye yapılan hakaret, hayatta olanı incitir." buyurdu (Tirmizî, "İsti'zan ve'l-Adab", 34).

Bu tutumuyla o diğer arkadaşlarının da hoş olmayan bir tutum içerisine girmesini engellemiştir (Macit, 2003: 286). Babası ve kendisi yıllarca İslâm'a en büyük düşmanlığı yapsalar da, Mekke'de mazlum Müslümanlara en büyük acıları çektiyseler de İslam Peygamberi Hz. Muhammed onu en güzel bir şekilde karşılamış, insan olduğu için değer vermiştir. Hatta ölen babası için bile kötü söz söylemekten menetmiş, babası aklına gelip üzülmeyin, insanlar ona kötü durumları hatırlatmasın diye onurunu korumuştur.

Hz. Muhammed için zor bir durum olsa dahi huzura kabul ettiği Vahşi'ye karşı tutumu yine bu bağlamda verilebilecek güzel örneklerdendir. Vahşi, Uhud harbinde Hz. Muhammed'in amcası olan Hz. Hamza'yı şehit etmiş, bu durum Müslümanlar için büyük bir güç ve moral kaybı olmuştur. Hz. Muhammed kendisini zor zamanında koruyan amcası olması hasebiyle bu duruma çok üzülmüş olsa da her şeye rağmen onu huzura kabul etmiştir. O, kendi canından birini dahi öldürse, İslam'a en büyük zararları da dokunsa kimseye kin gütmemiş, ön yargıda bulunmamış, onları en iyi şekilde karşılayarak gönüllerini almıştır. Hiçbir şart öne sürmeden sıkıntılarını dinlemiş, çözüm arayışında olmuştur.

Hz. Muhammed özellikle taşradan ve uzak beldelerden gelenlere ve bedevîlere karşı daha anlayışlı olmuştur. Onları yargılamamış, yaptıkları çirkin hareketlere rağmen huzurunda soru sormalarına, müşkül durumda oldukları konularda danışmalarına müsaade etmiştir. Bedevîler yaşam sürdürdükleri sert çöl ikliminin de etkisiyle kapalı bir karaktere bürünmüşlerdir (Yatkın, 2006: 108). Medenîleşmekten yoksun olan bedevîler bazı hareketleri sebebiyle Hz. Peygamber'in daha sakin ve anlayışlı yaklaştığı insanlar olmuşlardır. Bu sert ve kaba tavırları, soru sormaktan çekinmeden sıkıntılarını dile getirmeleri iyi anlamda da yorumlanabilmektedir.

Bir gün Hz. Muhammed ve ashâbı otururken Mescid-i Nebevî'nin önünde yabancı biri görüldü. Saçları örgülü ve uzun, kendisi iri cüsseli ve uzundu. Devesini mescidin avlusuna bağlayıp sahabeye doğru ilerleyerek "Muhammed hanginizdir?" diye sordu. Ashâb-ı kiram ona Hz. Muhammed'i gösterince ona bazı sorular sorup cevaplar almış ve kendisinin kabile reisi Dımam İbn Salebe olduğunu söyleyerek Müslüman olmuştu (Buhârî, "İlim", 6).

Hz. Muhammed ona ne kızmış ne de yadırgamıştır. Onu olduğu gibi kabul edip rahatça soru sormasını sağlamış ve böylece kendisiyle beraber tüm kabilesinin Müslüman olmasını sağlamıştır. Kişiler arası ilişkilerde, insanlarla olan muhabbetinde dış görünüş, ekonomik durum vb.

birçok hususu önemseyip muhatabın insan olduğunu unutmamak ve bu minvalde davranmak bizim örnek almamız gereken davranıştır.

S o n u ç

Maneviyat, aydınlanma düşüncesinin ve 19. yy'daki psikolojik akımların etkisiyle ötekileştirilmiş, pozitivist bakışa aykırı olduğu için dışlanmışır. Modern hayatta ve modern psikolojide kendine yer bulamayan manevi danışmanlık uygulaması da insani ilişkilerde ve cemaat – din görevlisi arasında sistemli olmayan bir biçimde varlığını devam ettirmiştir. Sekülerleşmenin etkisi ve dinî olanın hor görülmesiyle psikolojik sağlık için çözüm dinden bağımsız, salt pozitif terapiyi savunan psikologlar ve psikiyatristler ile ön plana çıkmıştır. Ancak metafizik boyuttan yoksun yaşamının psikolojik darlığına daha fazla dayanamayan insanlık netice de tekrar dinde çareler aramaya başlamış ve böylece dini perspektiften danışmanlık uygulamalarının yapılmaya çalışıldığı manevi danışmanlık kurumu ortaya çıkmıştır.

Hümanistik psikoloji, insana değer vermeyen birçok kuramın aksine insanı temel alan bir yaklaşımı benimsemiştir. Ekolün öncülerinden olan Carl Rogers, kendi deneyimleri üzerinden birey odaklı terapiyi sistemleştirerek uygulamıştır. Rogers, danışan-danışman ilişkisinde üç önemli kriter olan samimiyet, empati ve koşulsuz kabulü esas almıştır. İnsanı, “özünde iyi” olarak algılayan ekolün kriterleri, aslında İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in de asırlar önce sahabeye uyguladığı, insanın fitri tabiatına uygun olan kriterlerdir.

Carl Rogers'ın birey merkezli terapisinde dikkat edilen temel kriterler, sadece insanın fitratta iyi olarak görülmesi sonucu psikolojik danışma sürecinde kullanım açısından değil; insanlığın sosyal yaşamının her alanında uygulandığında olumlu psikolojik etki hissettirecek davranış bütünlüğünü de içerdiği için oldukça zengin kavramlardır. Bu kriterlerin danışanlar üzerinde uzun süreli terapiler ve gözlemlerin sonucunda ortaya çıktığı, yoğun bir çalışmanın ürünü olduğu açıktır. Yaşadığı toplumda gününün büyük bir bölümünde kalabalık gruplar ile iletişim halinde olan Hz. Muhammed'in de kendine has kullandığı birçok metodun yanında bu kriterleri de kullanması, onun “üsve-i hasene” (Ahzab, 21) oluşu dikkate alındığında bu davranış kalıplarının insani ilişkilerde ve psikolojik iyi olma sürecinde isabetli kriterler olduğunu göstermektedir.

Nakledilen açıklamalardan ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hadislerinin bahsedildiği örneklerden de görülmektedir ki Allah Resûlü insanlara karşı hoşgörülü, saygı-sevgi çerçevesinde güler yüzlü ve anlayışlı olmuştur. Kendisine danışan ashabına karşı içten ve samimi

davranmıştır. Danışanlarına empati yaptırarak çözüme ulaşmalarında yardımcı olmuştur. O, herkesi olduğu gibi kabul edip hiç kimseye makam, mevki, ekonomik durum ya da kabilesinin üstünlüğü sebebiyle ayrıcalık tanımamıştır. En büyük kötülükleri yapanlara dahi hoşgörüsüyle yaklaşmış, sorunlarına çözüm üretmeye çalışmıştır. O'nun bu tutumu İslam'ın kısa sürede uzak coğrafyalara yayılmasında etkili olmuştur.

Hz. Muhammed'in ashabıyla olan iletişimde ve sorunlara yaklaşımında kullandığı yöntemler günümüz manevi danışmanlık uygulamaları için bir örnektir. Rogers'in danışan merkezli yaklaşımı ise insanı özünde iyi olarak kabul etmesi, değer vermesi ve samimi yaklaşımı açısından Hz. Muhammed'in manevi danışmanlığıyla uyumludur. İnsanı fitrat olarak iyi olarak addeden İslam dini için de bu anlamda en kullanışlı manevi danışmanlık uygulaması olarak "danışan merkezli manevi danışmanlık" uygulaması gösterilebilir. Alanda yapılacak çalışmalar neticesinde İslam dini için uygulanabilir hale getirilerek yaygınlaşması sağlanabilir.

Sonuç olarak denilebilir ki İslam Peygamberi Hz. Muhammed teolojik içerikli konuların dışında sosyal hayata ve insana ait görüşmelerde sadece teolojik referansları değil, insan ihtiyaçlarını da dikkate alarak farklı uygulamalara gitmiştir. Hz. Muhammed'in pratik yaşam deneyimlerinde modern terapiler için çok önemli veriler ve referanslar vardır. Bu çalışmada söz konusu veriler her ne kadar modern zamana kıyasla anlaşılmaya çalışılsa da varılabilecek nihai nokta İslam Peygamberi pratiğinin, modern zamana örnek yöntemleri içerisinde barındırdığı ve bunun manevi danışmanlık pratiği üzerinde uygulamaya konulması gerektiğidir.

Kaynaklar

- Aba, G. (2020). Empati kurabilmek [çinde] *Sosyal Psikoloji*. Ed. S. Güney, (ss. 388-389). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Aba, V. (2018). Bir model olarak manevi danışman Hz. Peygamber'in terapötik açıdan etki değeri: Hadis ilmi bağlamında psiko-teolojik analizler. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, 598-603.
- Ağıkaya-Şahin, Z. (2016). Hristiyan gelenekte manevi bakımın teorik temelleri. *Spiritual Psychology and Counselling*, 1 (1), 43-74.
- Ağıkaya-Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.
- Ağırman, C. (2006). İdeal bir davranış biçimi olarak empati ve hadislerde empati. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 23-53.

- Akın, H. (2009). *Sabîh-i Buhârî muhtasarı- I*. İstanbul: Beka Yayınevi.
- Altun, M. (2006). *İslam eğitim geleneğinin temel kaynaklarında empatik yaklaşım*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2012). *Kur'an-ı Kerim meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Arı, M. S. (2012). Üsame b. Zeyd. [içinde] *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (ss. 361-363). İstanbul: TDV Yayınları
- Arslan, İ. (2012). Sahâbenin olumsuz davranışları karşısında Hz. Peygamber'in tavrı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (3), 119-149.
- Aydemir, A. (1988). Peygamberlik Allah elçiliği. *Diyanet İlmi Dergisi*, 24 (1), 57-80.
- Aydın, G. (2016). Manevi destek bağlamında Hz. Peygamber'in hastalara yaklaşımı. *Bilimname*, 31 (2), 249-274.
- Ayten, A. (2013). *Empati ve din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2017). *Manevi danışmanlık ve rehberlik*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Batar, Y. (2012). Empatik düşündürme yoluyla merhamet eğitimi – Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında. *Diyanet İlmi Dergi*, 48 (1), 43-66.
- Baygeldi, M. R. (2018). Türkiye'de modern sorunlara dini bir çözüm olarak manevi danışmanlık uygulaması: Mevcut durum ve öneriler. *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 234, 1-31.
- Baysal, Z. (2016). *Hz. Peygamber'in sözsüz iletişimine dair hadislerin tabric ve değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belen, F. Z. (2014). *Manevi danışmanlıkta bibliyoterapi tekniği ve uygulaması*. Doktora tezi, Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, A. (2018). *Din eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışmanlık*. Ankara: DİB Yayınları.
- Canan, İ. (1993). Resûlullahta “muhabata göre” ve “tedric” metodları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 37-73.
- Canan, İ. (1993). Resûlullahta “muhabata göre” ve “tedric” metodları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 5-10.
- Carl Rogers'in hümanist psikolojisi (2019, 11 Ağustos). (<https://aklinizikesfedin.com/carl-rogersin-humanist-psikolojisi/>). (Erişim: Aralık 2019).

Cebeci, S. (2016). *Dini danışma ve rehberlik*. İstanbul: DİB Yayınları.
Cemalcılar, Z. (2012). İnsancıl yaklaşım. [içinde] *Psikoloji*. Ed. Z. Cemalcılar. (ss. 12). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Certel, H. (2016). Hz. Peygamber'in aile danışmanlığı uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (36), 36-67.

Çağrı, M. (2000). İsrâ [içinde] *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (ss. 490-491). İstanbul: TDV Yayınları.

Danışan odaklı Rogeryan psikoterapi teorisi (2015, 11 Mayıs). (<https://lunarpsikoterapi.com/yetiskin-bireysel-terapi/danisan-odakli-rogeryen-psikoterapi-teorisi-2040.html>). (Erişim: Aralık 2019).

Demircan, A. (2018). Tebliğ ve irşatta model olarak Hz. Peygamber. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, 38-43.

Dökmen, Ü. (1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20 (1-2), 183-207.

Dölek, A. (2002). Bazı hadislerin psikoterapi açısından yorumlanması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2 (4), 21-38.

Dölek, A. (2006). İnsan psikolojisini olumsuz yönde etkileyen bazı durumlar ve Hz. Peygamber'in tavrı. *Uslul dergisi*, 6 (2), 101-114.

Düzgüner, S. (2018). Nereden çıktı bu maneviyat: Manevi bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I*. Ed. A. Ayten, M. Koç ve N. Tınaz, (ss. 17-43). İstanbul: Dem Yayınları.

Edimsel, K. (2020). Psikolojide tarihsel ve güncel akımlar [içinde] *Çağdaş Psikoloji Akımları*. Ed.: K. Edimsel, (ss. 18-19). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Erul, B. (2017). Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahâbe örnekliğinde samimiyet. *Somuncubaba Dergisi*, 23 (198), 46-49.

Eser, M. (2001). *Hz. Peygamber döneminde beşerî yönüyle ashâbın konumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Es-Sicistânî. (1990). *Sünen-i ebû Dâvûd terceme ve şerhi*. (Haz: N. Yeniel, H. Kayapınar ve N. Akdeniz). C. 10. İstanbul: Şamil Yayınevi.

Gül, N. (2007). *Kur'an'a ve hadislere göre Hz. Peygamber'in kişiliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürcan, D. (2015). Birey farklılıklarına Rogers'in danışan odaklı terapisi ile yaklaşım: Vaka çalışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 2 (1), 13-26.

Hökelekli, H. (2013). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İşık, M. (2011). Evrensel bir hadis denemesi “ben ve öteki”. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 143-154.

Jung, C.G (2017). Din ve arketip (Çev. K. Sevinç) [içinde] *Psikolojik din kuramları*. Ed. J. Forsyth. (Çev. Ed. M. Ulu). (ss. 96-102). Kayseri: Kimlik Yayınları.

Kanger, F. (2015). Manevi rehberlikte proaktif bir yaklaşım olarak Hz. Muhammed’in (s.a.v) örnekliliği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6-7), 79-103.

Karakelle, S. (2014). *Psikolojiye giriş*. İstanbul: İstanbul Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Karaman, Z.B. (2019). *Hz. Peygamber’e muamele ile ilgili yöneltilen sorularda muhatap-cevap ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayaoğlu, A. (2011). Psikoterapi [içinde] *Birey ve Davranış*. Ed. S. Ünlü, (ss. 147-148). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Kelpetin, M. (2018). İnsani ilişkilerde model olarak Hz. Peygamber. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, 53-58.

Kişilik kuramları (2010, 31 Aralık). (<http://kisilikkuramlari.blogspot.com/2010/12/makale-ozeti-carl-rogers-and-humanistic.html>). (Erişim: Aralık 2019).

Koç, M. (2005). Din psikolojisi araştırmalarında empatinin ampirik bilgi bakımından değeri üzerine kuramsal açıdan metodolojik bir bakış denemesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 9 (22), 49-66.

Koç, M. (2016). *Manevi-(psikolojik) danışmanlık*. Bursa: Emin Yayınları.

Köse, F.B. (2018). Bir aile babası modeli olarak Hz. Peygamber. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, 198-205.

Kuzudişli, A. (2009). Rivayetlerin yapısal analizine giriş: İbn Sayyâd ile ilgili rivayetler üzerine bir yöntem uygulaması. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7 (2), 85-128.

Küçükbaşçı, M. S. (2012). Vahşi b. Harb. [içinde] *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 450-451). İstanbul: TDV Yayınları.

Macit, Y. (2003), Hz. Muhammed’in bazı iletişim ilkeleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (16), 271-303.

Manevi danışman ulusal meslek standartı (2019, 25 Ekim). *Resmi Gazete* (sayı: 30929). Erişim adresi: (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191025M1-2.htm>).

- Merter, M. (2017). *Dokuz yüz katlı insan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Na'im, A. (1980). *Sabîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi*. C. 1., Ankara: DİB Yayınları.
- Na'im, A. (1980). *Sabîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi*. C. 12., Ankara: DİB Yayınları.
- Necati, O. (2016). *Hadis ve psikoloji* (Çev: M. Işık). Ankara: Fecr Yayınları.
- Nevevi (2012). *Ri'yâzü's sâlibîn*. (Çev: M.E. Özafşar ve B. Erul). C. 1-2-3., Ankara: DİB Yayınları.
- Özafşar, M.E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (Eds.). (2014). *Hadislerle islam: Hadislerin hadislerle yorumu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdaş, B. (2018). *Psikososyal açıdan Hz. Peygamber'in tebliğ metodu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, A. ve Öztürk, E. (2018). *Carl Rogers'in danışan odaklı terapi yöntemi*. (<https://www.psikosentez.com/carl-rogers-in-danisan-odakli-terapi-yontemi>). (Erişim: Aralık 2019).
- Öztoprak, M. (2014). Bireysel ve toplumsal meselelerde Hz. Peygamber'in problem çözme yöntemleri. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 231-265.
- Rogers, C.R. (2019a). *Kişi olmaya dair* (Çev: A. Babacan). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Rogers, C.R. (2019b). *Yarımın insanı* (Çev: F.C Dansuk). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Rûdânî. (2009). *Büyük hadis külliyyatı cem'u'l-fevâid* (Çev: N. Erdoğan). C. 1., İstanbul: İz Yayınları.
- Sağlam, N. (2020). Duygusal zeka. [içinde] *Sosyal Psikoloji*. Ed. S. Güney, (ss. 376-397). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Sancaklı, S. (2006). Hz. Peygamber'in erdemli insan yetiştirme bağlamında isar (diğergamlık) kavramına verdiği önem. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (17), 29-56.
- Sert Ağır, M. (2010). *Çağdaş psikoloji akımları*. (ss. 233-255). İstanbul: İstanbul Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Söyler, F. (2010). *Hadislerde özür kavramı ve Hz. Peygamber'in özürllilere yaklaşımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Söylev, Ö.F (2017). Dini danışma ve rehberliğin teolojik temelleştirme islamî yaklaşım. *Diyanet İlmî Dergi*, 53 (2), 75-100.

Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Şeker, N. (2011). Sözlü iletişimde nebevi metot Hz. Muhammed'in (as) konuşma üslubu ve adabı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5 (10), 111-128.

Toker, İ. (2011). Sosyolojik bakış açılarından peygamberlik. *Journal of Islamic Research*, 4 (2), 28-38.

Topses, G. (2012). Davranışçı ve varoluşçu hümanist psikoloji kuramlarının ayırt edici ve örtüşen nitelikleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1 (3), 67-75.

Tuna, Y. (2011). Kişilik [içinde] *Birey ve Davranış*. Ed. S. Ünlü. (ss. 79). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Turan, Y. ve Gündoğdu, Y.B. (2018). Kişilik gelişiminde model insan ve üstlendiği roller. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, s. 593-604.

Ürkmez, A. (2012). *Peygamberim diyor ki*. İstanbul: İz Yayıncılık.

www.tdk.gov.tr, "Empati", (Erişim Aralık 2019).

www.tdk.gov.tr, "Samimiyet", (Erişim: Aralık 2019).

Yağcı, H. (2017). Hz. Peygamber'in insanları etkileyen davranış modelleri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 1-23.

Yatkın, N. (2006). Bedeviler ve hadislerin vürudundaki yeri, *EKEV Akademi Dergisi*, 10 (27), 105-122.

Yavuz, Y. Ş. (2007). Peygamber [içinde] *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (ss. 257-262). İstanbul: TDV Yayınları.

Yıldırım, A. (2018). Rol model şahsiyet olarak Hz. Peygamber'in (sav) örnekliği. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, 26-27 Nisan 2018, 545-553.

Yılmaz, Y. (2000). *Müslümanların Hz. Peygamber'e itirazları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yurduseven, R. (2018). *Hz. Peygamber'in hadislerinde empati*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.